

**О.ИБРОҲИМОВ, Ҷ.ИБРОҲИМОВ,
Б.САИДҚАРИМОВ**

МУСИҚӢ

**Китоби дарсӣ барои донишомӯзони синфҳои
4-уми мактабҳои миёнаи таълими умумӣ**

Нашри панҷум

*Вазорати таълими халқи Республикаи Ўзбекистон
ба нашр тавсия кардааст*

Хонаи эҷодии таъбу нашри ба номи Фафур Фулом
Тошканд – 2013

М у қ а р р и з о н :

Гулнора ФАНИЕВА – Методисти шўъбаи «Муסיқӣ, санъат ва меҳнат»-и Маркази таълими Республикаи Ўзбекистон;

Шўхрат МАЦИДОВ – Аълочи таълими халқи Республикаи Ўзбекистон;

Гулнора ШАРИПОВА – Омўзгори калони ДДПТ ба номи Низомӣ.

**Аз ҳисоби Бунёди мақсадноки китоби Республика
барои иҷора чоп шудааст.**

Иброҳимов О.

Муסיқӣ: китоби дарсӣ барои донишомўзони синфҳои 4-уми мактабҳои миёнаи таълими умумӣ. Нашри панҷум. О.Иброҳимов, Ҷ.Иброҳимов, Б.Саидкаримов. – Т.: Хонаи эҷодии таъбу нашри ба номи Фафур Фулом. 2013. – 112 саҳифа.

1.1.2 Ҳаммуаллифон

УЎК 78 (075)
КБК 74.268.58

ПЕШГУФТОР

Донишомӯзони азиз! Ҳар як халқ дорои оҳангу навоҳо ва таронаҳои дилнавози худ, яъне мусиқии миллии худ мебошад. Мусиқии халқӣ сарвати маънавие мебошад, ки аз санҷишҳои зиёди чандинасра гузашта, дар қалби мо ҷой гирифта, меҳр пайдо кардааст.

Созҳои мусиқии гуногун ва навоҳои миллии аз онҳо садодиханда қисми ҷудонашавандаи санъати маънавии мо мебошад.

Китоби дарсии дар дасти шумо буда, ба хотири баҳраманд гардонидани шумо аз ҳамин зебогии маънавӣ ва сарвати бебаҳо навишта шудааст.

Дар он бо тарзи зиндагонии халқ, сурудҳои бо фаъолияти меҳнатӣ ва маросимҳову идҳои гуногун вобаста буда, роҷеъ ба созҳои мусиқии миллии маълумот мегиред, суруду таронаҳои нодирро мешунавед ва сурудани баъзеи онҳоро меомӯсед. Ҳамчунин бо сурудҳои шинос мешавед, ки оҳангсозон махсус барои шумоён талабагонии азиз эҷод кардаанд.

Аломатҳои шартии зеринро аз худ кунед:

- — мусиқӣ гӯш кардан.
- — машқҳои шифоҳӣ.
- — суруд хондан.
- — бо нота сароидан.
- — назарияи (саводи) мусиқӣ.
- — хониши мустақилона.
- — савол ва супоришҳо.

МАДҲИЯИ ДАВЛАТИИ РЕСПУБЛИКАИ ЎЗБЕКИСТОН

Шеъри **Абдулло Орипов**

Оҳанги **Мутал (Мутаваккил) Бурҳонов**

1. Сер- ку- ёш, хур ўл- кам, эл-
га бахт, на- жот, Сен ў- зинг дўст-лар-га йўл-дош, меҳ-ри-
бон! Меҳ-ри- бон! Яш-на- гай то а- бад ил-
му фан, и- жод, Шуҳ-ра-тинг пор-ла- син то- ки бор жа-
хон! Ол- тин бу во- дий- лар – жон Ўз- бе- кис-
тон, Аж- дод- лар мар-до- на ру- хи сен- га ёр! У-луғ
халқ қуд-ра-ти жўш ур- ган за-мон, О- лам- ни маҳ- ли-ё ай- ла-

1. ган ди- ёр! 2. Бағ- ри

2. ган ди- ёр!

Серқуёш, ҳур ўлкам, элга бахт, нажот,
 Сен ўзинг дўстларга йўлдош, меҳрибон!
 Яшнагай то абад илму фан, ижод,
 Шухратинг порласин токи бор жаҳон!

Нақарот:

Олтин бу водийлар — жон Ўзбекистон,
 Аждодлар мардона руҳи сенга ёр!
 Улуғ халқ қудрати жўш урган замон,
 Оламини маҳлиё айлаган диёр!

Бағри кенг ўзбекнинг ўчмас иймони,
 Эркин, ёш авлодлар сенга зўр қанот!
 Истиқлол машъали, тинчлик посбони,
 Ҳақсевар, она юрт, мангу бўл обод!

Нақарот:

Олтин бу водийлар — жон Ўзбекистон,
 Аждодлар мардона руҳи сенга ёр!
 Улуғ халқ қудрати жўш урган замон,
 Оламини маҳлиё айлаган диёр!

Фасли тирамоҳ

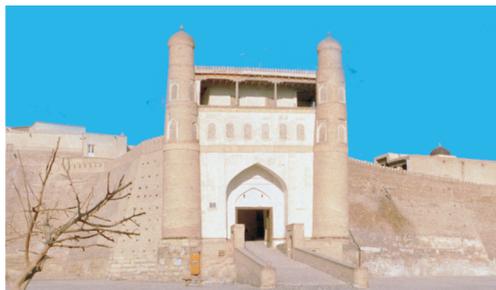
ЭҶОДИЁТИ ШИФОҶИИ ХАЛҚИ ВА СОЗҶОИ МУСИҚИ

ДарсҶои 1–2. СУРУДҶОИ ХАЛҚИ

Қисми зиёди эҷодиёти шифоҶи халқи тоҷику ўзбекро сурудҶо ташкил медиҳанд. Ин сурудҶо аз ҷиҳати мавзў ва мазмун гуногун буда, тарзи зиндагонӣ ва ҳаёти халқро ифода мекунад. Дар баробари ин дар сурудҶо меҳру муҳаббати одамон нисбат ба Модар-Ватан, табиат, муҳити атроф, оила ва ёру дўстон акс ёфтааст.

СурудҶои халқӣ аввалинбор аз ҷониби деҳқонҶо, ҳунармандон, хизматчиён ва донишмандони аз байни халқ баромада дар вазъиятҶои гуногун бофта ва суруда шудаанд.

Баъзан дар ҳолатҶои гуногун номҶои онҶо ба мо номаълуманд, ҷунки суруди нав эҷод (бофта) шуда, одатан навишта гирифта нашудааст, балки ба тарзи шифоҶӣ гуфта шуда, аз як гўянда ба гўяндаи дигар, аз падар ба фарзанд, аз бобоён ба наберагон гузашта, дар байни халқ паҳн шудааст.

Ба ҳамин тарз, сурудҳои халқӣ аз аجدодон ба авлодҳо ҳамчун мероси маънавӣ то ба мо омада расидааст.

Сурудҳои халқиро аз рӯи мазмун ва вазъияти гуфтан ба навҳои «Сурудҳои меҳнатӣ», «Сурудҳои маросими оилавӣ (тӯй)», «Сурудҳои мавсимӣ» ва «Сурудҳои бачагона» ҷудо кардан мумкин аст. Бағайр аз инҳо дар вақти истироҳати маданӣ гирифтани сурудҳои сароидашаванда ба мисли лапар, бадеҳа, ялла ва ашӯла дар байни халқ ба таври васеъ панҷ шудааст.

СУРУД

Сурудҳо бештар дар асоси бандҳои шеърии 7 ё ки 8 ҳичодор (беҷӯршавандагон) гуфта мешавад. Дар ин мисраҳои нақароти махсуси дар байни бандҳо такрорёбанда вучуд надорад.

ОҲ, ЛАЙЛӢ

Шӯҳ, шодон

Том бо-ши- да то- ғо- ра, тан- дир тӯ- ла зо- ғо-

ра, зо- ғо- ра- ни ё- пол- май (ўр- тоқ)

Чо - ли кам- пир о - во - ра.

Ба жанрҳои суруд таронаҳои бачагонаи «Уворию-уворӣ», «Бойчечак», «Турна қатор меояд», «Се духтаракон будем», «Бузакам ҷигӣ-ҷигӣ» ва «Аз том тароша афтид»-ро мисол овардан мумкин аст.

АЗ ТОМ ТАРОША АФТИД

Миёна

Том-дан та - ра - ша туш-ди, зул - фим я - ра - ша туш-ди,

А-чам-га қўй-ган ош - ни Шод -мон я-ла - қи ич-ди.

Шод-мон я-ла -қи- ни қув-лаб-қув-лаб кет-яп-сам, йўл-дан қам-чин

то-пиб ол-дим. Қам-чин-ни а-кам-га бер-дим, а-кам мен-га рў-

мол бер-ди, рў-мол- ни қиз-га бер-дим, қиз мен-га

дон бер -ди, Дон-ни то-вуқ -қа бер-дим, то-вуқ мен-га ту-

хум бер-ди. Ту-хум- ни ў-чоқ-қа қўй- дим, тақ эт - ди,

пақ эт - ди, ик - ки қў-зим бо- қиб қол - ди.

БА ШАФТОЛИ САВОЛАМ

Шеъри П. Мўъмин

Оҳанги Н. Норхўчаев

Шодон

Шаф-то-лим, оҳ, шаф- то- лим, оҳ, шаф- то- лим, оҳ, шаф- то- лим,
 Қи- зи - лу оқ, қи- зи- лу оқ, қи- зи- лу оқ
 шаф - то - лим. Ҳам- ма мен- дай се- ва- ди,
 Пиш - ган - да ма- за бо- лим. Шаф- то- лим.
 Шаф- то- лим.

Шафтолим, оҳ, шафтолим (оҳ),
 Қизилу оқ шафтолим.
 Ҳамма мендай севади,
 Пишганда маза болим,
 Шафтолим...

Сурудҳое, ки ба қалами композиторон мансубанд, аз сурудҳои халқӣ фарқ карда, аз бисёр овоз будан, яъне ду, се ва ҳатто бо чор овоз барои сароидан муайян карда шуданаш мумкин. Аз ҳамин сабаб ҳам чунин сурудҳо аз ҷониби бисёриҳо дар ҷамоагӣ (хор) хонда мешаванд. Ба сифати намуна суруди халқии бачагонаи «Аз том тароша афтид»-ро ғўш кунед ва таассуроти аз он гирифтаатонро гуфта диҳед.

БА ЁД ОВАРДАНИ ШАКЛҲОИ МУСИҚИИ ОДДӢ (СОДДА). ШАКЛИ БАНД

Ҳар як асари мусиқӣ ба сохти муайяни худ соҳиб аст. Чунин сохти онро, шакли мусиқӣ менаманд. Шаклҳои мусиқӣ аз рӯи бо кадом жанр офарида шудани асарҳо ва хурдию калониашон гуногун мешаванд. Шаклҳои мусиқии оддиро бештар дар сурудҳои халқӣ дидан мумкин аст.

Сурудҳои халқӣ, одатан, дар шакли банд мешавад. Ин шакл аз чор мисраъи шеърӣ ва аз чор оҳанги ба он мувофиқ таркиб меёбад. Дар ин, суруди «Оҳ, лайлӣ»-и дар боло оварда, мисол шуда метавонад. Инчунин, барои эҷоди мусиқии халқӣ, шакли банди нақаротнок низ воমেҳурӯад, ки дар он дар байни ҳар як банди мисраъҳои шеърӣ тағйирёбанда, нақароти меомада, бетағйир такрор шуда меистад. Ингуна шаклҳо асосан дар жанри сурудҳои ялла хос аст.

1. Кадом намуди суруди халқиро медонед?
2. Муаллифи суруди «Ба шафтоли саволам» кист?
3. Суруди «Ба шафтоли саволам»-ро аз ёд кунед.

Дарси 3. СУРУДҲОИ МЕҲНАТӢ

Сурудҳои меҳнатӣ — сурудҳое мебошанд, ки аз тарафи халқи оддӣ ҳангоми ҷуфтрунӣ, ҳосилғундорӣ, осиебкашӣ, бофтани матоҳо эҷод ва суруда шудаанд.

Дар навбати худ сурудҳои меҳнатиро ба гурӯҳҳои зерин тақсим намудан мумкин аст: сурудҳои касибӣ, сурудҳои деҳқонӣ, сурудҳои ҷорводорӣ.

Махсусан сурудҳои деҳқонӣ вобаста ба мавсими худ гуногунранг мебошанд. Чунончи, ҳангоми рондани ҷуфт, ғунучини ҳосил деҳқонон суруду таронаҳо меҳонданд. Масалан, агар дар байни халқи ўзбек суруди «Хуб ҳай кун» маъмул бошад, дар байни мардуми тоҷик, суруди «Майдаё майда» дар мавсими ғунучини ҳосил хонда мешавад.

ХУБ ҲАЙ КУН

Хўп ҳай- да -ё хўп ҳай -да, хир- мон -ни қил -гил май -да,

Хир-мон-ни қил-ма-санг май-да сен-лар - га ти -ним қай-да.

МАЙДАЁ МАЙДА

Майда-майда хирманаме,
Майдаё, майдаё!
Қоҳаш ба ту фойдаё,
Майдаё, майдаё!

Сурудҳои касибӣ — ҳангоми бофтани қолин, дўхтани тоқӣ ва ҷархресӣ эҷод шудаанд.

Дилакам зардоб шуд аз чақ-чақи бофандагӣ,
Чашмакам пуроб шуд аз риштаҳои кандагӣ.

Аз сахар то шом почак мезанам дар чаҳ-чаҳак,
Қоматам дар тоб шуд аз қору бори зиндагӣ.

УРЧУҚ

Э- шик ол -ди - да қум -лоқ, Ме- нинг и -пим ю - ма - лоқ,
Э - лак и -чи - да ке - пак, Ме- нинг ип -ги - нам и - пак.

ПАХТА-ПАХТА

Мардонавор

Оҳанги халқи тоҷик

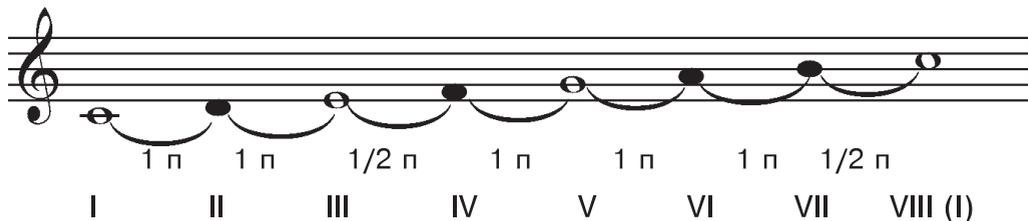
1. 2.

ПАРДАИ ДО-МАҶОР

Пардаи асосии ёрирасони «до-маҷор» овози «до» мебошад. Дар ин, суруд аз пардаи до-минор сар шуда, пас бо пардаҳои ба шумо маълуми до-маҷор ба охир мерасад.

Қаторовози маҷории суруди мазкур аз «до» сар шуда, ба боло ҳаракат карда, ин тавр сохта мешавад.

Агар дар хотир дошта бошед, дар қаторовози маҷор нимпардаҳо дар зинаҳои III ва IV, ҳамчунин дар байни зинаҳои VII ва VIII (I) ба вучуд меоянд.

Ҳамин тариқ, зинаҳои I, III ва V зинаҳои устувор буда, зинаҳои II, IV, VI ва VII бошад, зинаҳои ноустувор мебошанд.

Мисоли зеринро ба андозаи тактеъи 2/4 дирижёрӣ карда, дар асоси нотаҳо сароед:

САНЦИД

Шеърӣ П. Пўлатов

Оҳанги Х. Пўлатов

Миёна

?!

1. Оиди ҷараёни меҳнатӣ чӣ гуна сурудхоро медонед?
2. Дар бораи пардаи до-мажор нақл карда диҳед.
3. Сурудҳои дар васфи меҳнат додашударо аз ёд кунед.

Дарси 4. ЛАПАР (БАДЕҲА)

Дар Ўзбекистон жанри махсуси халқӣ, бо номи лапар машҳур мебошад. Дар байни тоҷикон бошад, бадеҳа, ки ба лапар монандӣ дорад,

маълум мебошад. Бадеҳаро ду нафар (ва ё ду гурӯҳи дар рӯ ба рӯи якдигар истода) бадохатан, яъне бе тайёрии махсус иҷро мекунанд. Дар он тарафҳо мисраъҳои шеъри закитабъонаро яке паси дигар, бонавбат дар шакли «саволу ҷавоб» месароянд. Дар байни халқи тоҷик бадеҳаҳои машҳури «Ҷо, Лайлӣ-Лайлӣ», «Шоҳдухтар, шакардухтар», «Гулпарӣ райҳонпарӣ», «Бобопирак», «Зар бидеҳ» хеле васеъ паҳн шудаанд.

Таронаҳои бачагонаи «Мурғаки парпо ту-ту», «Чӣ газид?», «Бузакам чигӣ-чигӣ», ки дар бозиҳо иҷро мешаванд, низ хусусиятҳои бадеҳаро дар худ таҷассум кардаанд.

Баъзан ҳангоми бадеҳагӯӣ навои доира, ки дорои хусусияти рақси дорад ҷӯр шуда, барои бонавбат ба рақс даромадани бадеҳагӯён ва таронахонии онҳо низ сабаб мешавад.

АЗ МО БА ШУМО КӢ ЛОЗИМ?

Шеъри **Я.Қурбонов**

Оҳанги **М.Насимов**

Тезтари миёна

mf

Кӯ- зи - чоқ - дек сак - ра - шиб, сак - ра - шиб,

a tempo

Ди-кир-ди-кир ўй - най - миз, ўй - най - миз. Эр - кин қуш-дек

яй- ра- шиб, яй- ра- шиб, Шўх - шўх қў- шиқ куй- лай - миз,

куй- лай - миз. Оқ те- рак - ми, кўк те - рак,
 биз - дан сиз-га ким ке- рак? Ай- тин - гиз, ким ке-рак?

Қ и з л а р: Қўзичокдек сакрашиб-сакрашиб,
 Дикир-дикир ўйнаймиз, ўйнаймиз.
 Эркин қушдек яйрашиб-яйрашиб,
 Шўх-шўх қўшиқ куйлаймиз,
 куйлаймиз.

Оқ теракми, кўк терак,
 Биздан сизга ким керак?
 Айтингиз, ким керак?

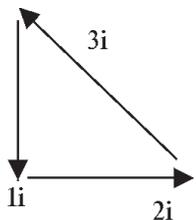
Б о л а л а р: «Гулчеҳра керак».

Андозаи 3/8

Андозаи 3/8 ба асарҳои бо суръати тез иҷро мегардида истифода мешавад. Рақами «3»-и ин андоза дар доҳили як зарба ё вазн (такт) се ҳисса буданаширо, рақами зерини (дар маҳраҷ буда) 8 бошад, ҳар яки ин ҳиссаҳо ба дарозии нимчорақӣ баробар буданаширо мефаҳмонад. Дар ин, аз се ҳисса, ҳиссаи яқум бақувват, ҳиссаи дуюм ва сеюм бошад беқувват аст.

Ҳангоми бо андозаи $3/8$ дирижёрӣ кардан, ҳаракати дасти рост ин тавр мешавад: дар вақти «як» гуфтан – даст аз боло ба поён фароварда шуда, ҳангоми «ду» гуфтан – даст аз поён ба боло ҳаракат мекунад. Дар вақти «се» гуфтан бошад аз рост ба тарафи боло бардошта мешавад.

?!

1. Оиди жанри лапар гуфта диҳед.
2. Суруди «Аз том тароша афтид»-ро пурра иҷро кунед.

Дарси 5. ЯЛЛА

Ялла жанре мебошад, ки аз бисёр ҷиҳатҳо, хусусан рақсӣ будан ва дар ҷараёни эҷод иштирок кардани гурӯҳи мусиқичиён ба лапар (ё худ бадеҳа) монандӣ дорад. Дар эҷодиёти мардуми тоҷик бештар дафсозӣ ном жанри мусиқӣ маъмул мебошад, ки бо ёрии сози мусиқии даф сароида шуда ба ялла монандӣ дорад. Ялла бештар ба халқи ўзбек тааллуқ дорад. Агар дар бадеҳасароӣ аз ду тараф хондани иштирокчиён шарт бошад, дар ялла ягонагии шеър, тарона ва рақс афзалият дорад. Ҳамчунин, ялла аз бадеҳасароӣ бо шакли нақаротиаш фарқи калон дорад. Дар он яккаҳон ба рақсу бозӣ даромада, қитъаҳои шеърро мехонад, нақаротро бошад, гурӯҳи бисёрнафара якҷоя месароянд. Ба ялласароӣ навоҳои рақсии доира ва ансамбли соҳҳои гуногуни мусиқӣ ҷӯр мешаванд.

Яллаи «Яллама ёрим»-ро ғўш кунед.

ЯЛЛАМА ЁРИМ

Кал- дир- ғоч қо- ра э- кан, Қа- но- ти о-
 ла э- кан, Ёш-лик- да- ги ўр- тоқ- лар Бир у- мр-га
 На қарот:
 дўст э- кан. Ял- ла- ма ё- рим, ял- ло- ла, ял- ло- ла-
 шай- лик, ўр- тоқ- ла- шай-лик, Уч-та - тўрт-та
 бир бў- либ, суҳ- бат- ла- шай- лик.

СУРУДИ СУЛҲХОҲОН

То кай но- ри чанг, Сў- зо- над ча-
тр
 хон? То кай ғар- қи хун, Чис- ми
 кў- да- кон? Бар-хез баҳ- ри сулҳ

Эй навъ-и ба- шар. Хал-қи ҳар киш-вар,

Аҳ- ли ҳар за- бон! Мо бе-шу-мо-рем, дар ҳар ди-ё-рем,

Од- дӣ мар- ду- мон, ам- во- чи ко- рем. Қат- лу ғо-рат-

ро, ҳам а- со- рат- ро. рат- ро.

- ?! 1.** Оиди жанри ялла нақл карда диҳед.
2. Жанри ялла бо кадом ҷиҳатҳояш аз лапар фарқ мекунад?
3. Таассуротҳои аз суруди «Аз мо ба шумо кӣ лозим?» гирифтаатонро нақл карда диҳед.
4. «Суруди сулҳхоҳонро» аз ёд гуфта диҳед.

Дарсҳои 6–7. СОЗҲОИ МУСИҚИИ МИЛЛӢ

Созҳои мусиқии миллии ўзбек ва тоҷикро, ки ба ҳамдигар хеле монанданд, ба 3 гурӯҳ ҷудо намудан мумкин аст:

- а. Созҳои торӣ;
- б. Созҳои нафасӣ;
- в. Созҳои зарбӣ.

Созҳои мусиқӣ васоити гуногуни овозҳосилкунӣ доранд. Торҳои дутор ва думбураро бо нӯги ангуштон зада, онро менавозанд.

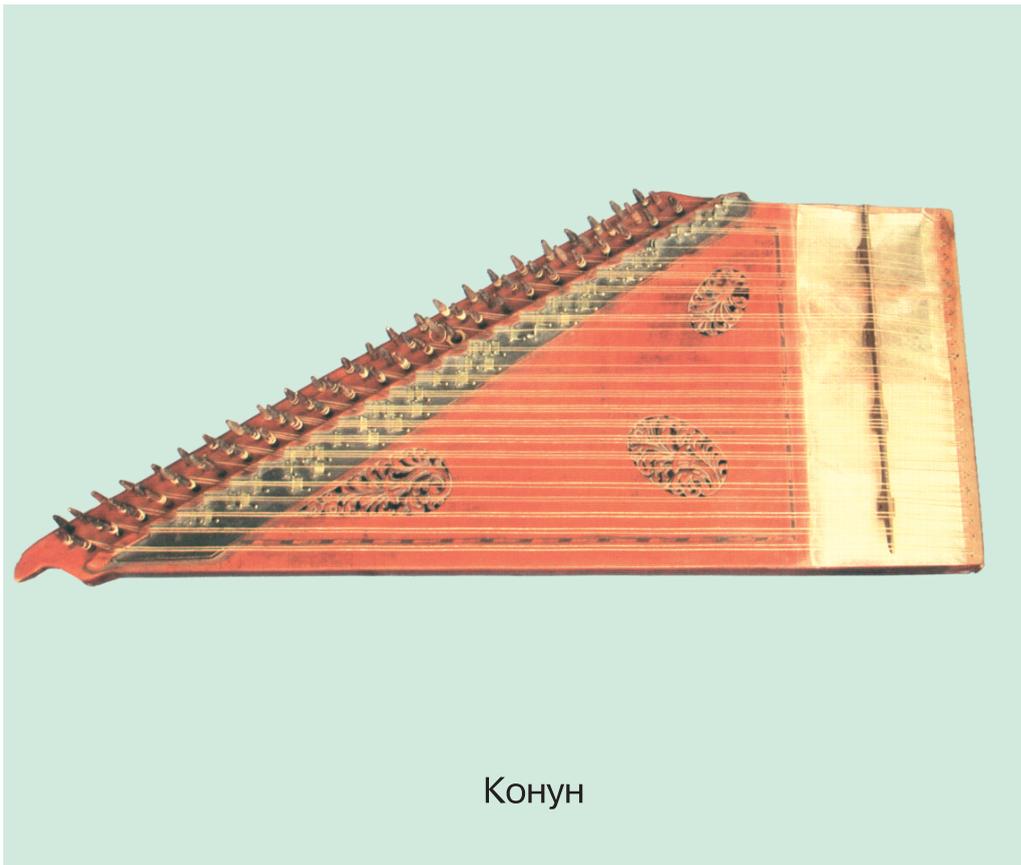
Дутор

Танбӯр

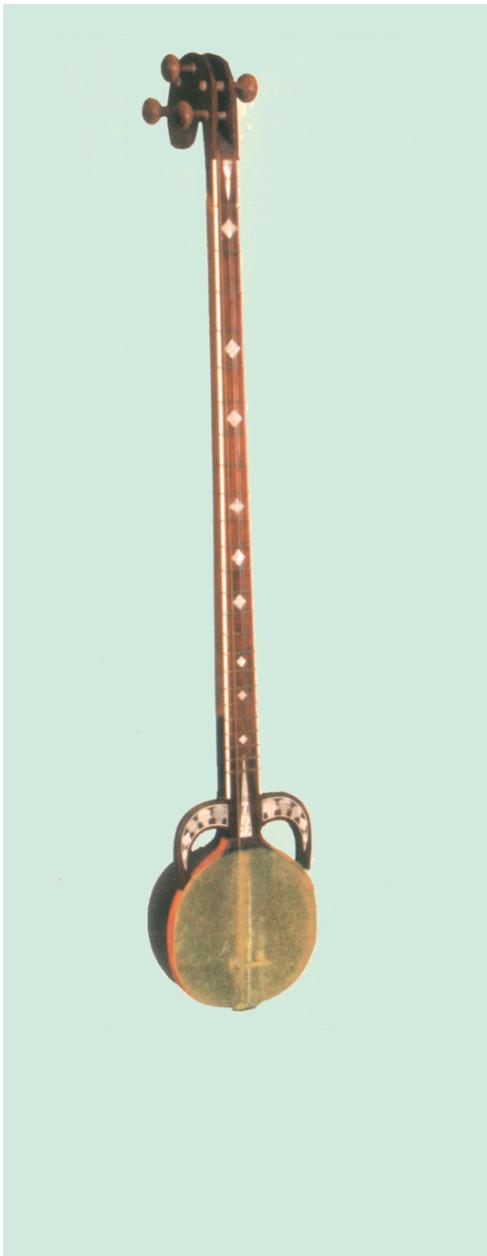
Торҳои танбӯрро бошад, бо ёрии «нохун»-и махсус (аз маъдан сохта мешавад), ки ба ангушти ишоратӣ андохта мешавад, зада, онро менавозанд.

Конун ё шоҳруд низ бо ёрии нохунакҳои ба ангушт пӯшидашаванда навохта мешавад.

Конун

Созҳои мусиқӣ ба монанди рубоби қашқарӣ, рубоби афғонӣ ва уд бо ёрии мизроб (медиатор) навохта мешавад.

Рубоби қашқарӣ

Рубоби афғонӣ

Уд

Созҳои гуногуни мусиқиро бо ёрии камонча низ навохтан мумкин аст. Сато, ғиҷҷак, қўбиз – созҳои ториву камонӣ мебошанд.

Ғиҷҷак

Сато

Қўбиз

Чанг сози мусиқӣест, ки бо ёрии ду чўбча зада мешавад.

Тасвири сози мусиқии чанг.

Чанг

АЧАМ II (тарона)

Тези миёна

Musical score for 'АЧАМ II (тарона)'. It consists of three staves. The first staff is in 2/4 time and contains a melodic line. The second staff is in 2/4 time and contains a bass line. The third staff is in 2/4 time and contains a melodic line. The piece ends with a double bar line and repeat dots.

БА МАН ҲАМА БАРОБАР

Шеъри **А.Бобочон**

Оҳанги **А.Амонов**

Allegretto

Musical score for 'БА МАН ҲАМА БАРОБАР'. It consists of four staves. The first staff is in 4/4 time and contains a melodic line. The second staff is in 4/4 time and contains a bass line. The third staff is in 4/4 time and contains a melodic line. The fourth staff is in 4/4 time and contains a bass line. The piece ends with a double bar line and repeat dots.

Тў- би ду- ран-га, до- рам ман ак-нун бо- зй ме-ку-нам
 раф-та ба бе- рун Ту- ро ҳам хар-гўш Ту- ро ҳам хир-сак
 на- ме- ку- нам ман ас- ло фа- ро- мўш
 беҳ аз як- ди- гар.

Тўби дуранга,
Дорам ман акнун.
Бозӣ мекунам,
Рафта ба берун.
Туро ҳам хирсак,
Туро ҳам харгўш.
Намекунам ман,
Асло фаромўш.

Ман бо шумо ҳам,
Бозӣ мекунам.
Ман шуморо ҳам,
Розӣ мекунам.
Ҳамаи шумо,
Ба ман баробар.
Ҳар яки шумо,
Беҳ аз якдигар.

 Аз рӯи нота месароём.

- ?! 1.** Созҳои миллии мусиқӣ ба чанд гурӯҳ чудо мешаванд?
2. Асбобҳои соҳи тоҷиро ном ба ном гӯед.
3. Номи асбобҳои тоҷӣ-камонино гӯед.
4. Номи асбобҳои тоҷӣ бо ҷӯб зада менавохтаро гӯед.

РИВОЯТ ДАР БОРАИ РУБОБИ АҶФОНӢ

Хони Бухоро духтаре доштааст, ки дар ҳусну ҷамол беҳамто. Вале ўро беҳобӣ азоб меодааст. Хон ҳамеша бо ғаму ташвиш мегаштааст. «Мабодо духтарам мурда намонад» гуфта метарсидааст.

Табибе намондааст, ки ўро нишон надода бошад. Вале, духтарак шифо наёфта, аҳволаш рўз аз рўз бадтар мешудааст. Духтаракро пагоҳирўзӣ назди ҳавз мебаровардаанд. Бегоҳӣ бошад боз ба даруни қаср дароварда мешинонидаанд. Чашмони духтари хон ба товусҳои дар назди ҳавзи боғ мегашта афтада, ба хаёл ғўта мезадааст. Онҳоро хеле дўст медоштааст. Дар вақти болу пари худро кушодани товусҳо дили вай андаке таскин ёфта, ҳангоми бозӣ кардани онҳо шодӣ мекардааст. Доимо: «Ҳамин товусҳо ба гап даромада, суруд хонда, ба рақс дароянд-ку?» мегуфтааст.

Афғонбачае, ки дар Бухоро истиқомат мекардааст, аз ин гапҳо хабардор шудааст. Ў устои моҳир буда, ҳатто ба чўби хушк ҳам «ҷон медаровардааст». Ҳамин бача тамоми ҳунари худро ба кор бурда, як асбоби товусмонанд сохтааст. Онро гирифта ба қасри хон ҳозир шудааст. Бо хон рўбарў шуда: «Ман ба духтари шумо шифо мебахшам», — гуфтааст. Хон розӣ шудааст. Афғонбача ба боғ даромада, рў ба рўи духтари хон нишаста, асбоби товусмонанди сохтаашро навохтан

«Хаёл». Мусаввир
Алишери Мирзо.

гирифтааст. Аз навои гоҳ шўх, гоҳ ором ва гоҳ ҳазини асбоб оҳиста-оҳиста хоби духтари хон омадааст. Беҳуда нагуфтаанд, ки «хоб ба дард даво, ба бемор шифо». Афғонбача асбобашро навохтан мегирифтааст, духтар ҳамона хоб мерафтааст. Бо мурури замон афғонбача ўро дўст дошта мондааст. Бо зиёдтар шудани меҳри худ асбоби худро дигархелтар менавохтагӣ шудааст. Боре хон «Духтарам чӣ кор карда истода бошад, як хабар гирам», гўён ба боғ баромада дидааст, ки хондухтар хоб рафтасту дар наздаш афғонбача асбобашро навохта ғамгин нишастааст. Ин ҳолро дида, «Сари духтарамро мабодо гаранг накунад» гўён ба фикр афтада, бачаро аз боғаш рондааст.

Духтарак аз дард халос шудааст. Вале, афғонбачаро ёд карда, хеле ҷустуҷў карда, аз ҳеҷ ҷо даракашро наёфтааст. Хон аз сихат шудани духтараш хурсанд шуда, ўро ба писари хони мисли худааш бой ба занӣ медиҳад.

Афғонбача асбоби ба хотири духтари хон сохтаашро навохта гаштааст. Ҳангоми навохтани ў беҳобон ба хоб рафта, касалҳо шифо меёфтаанд. Аз барвақт хазон шудани муҳаббаташ ба дарди афғонбача дард зам шудааст.

Ҳамин тавр, асбоби сохтаи афғонбача, «Рубоби афғонӣ» ном гирифтааст.

(Аз китоби «Асотир, ҳикоят ва ривоятҳои ўзбекӣ»)

Дарсҳои 8–9. СОЗҲОИ МУСИҚИИ НАФАСӢ ВА ЗАРБӢ

Чашнҳои анъанавии мардумӣ, маросимҳои сайр ва туйро бидуни садои карнаю сурнай ва доираву нағора тасаввур кардан ғайриимкон аст. Зеро, ин созҳо дар ҳаёти маънавии мардум пеш аз ҳама чун даракдиҳандаи шодиву сурур мавқеи муносиби худро ёфтаанд.

Сурнай

Карнай

Доира

Нағора

Ғайр аз ин, най, қўшнаӣ, лабчанг, сибзӣқ ва буламан, чангак барин созҳои нафасӣ низ мавҷуданд.

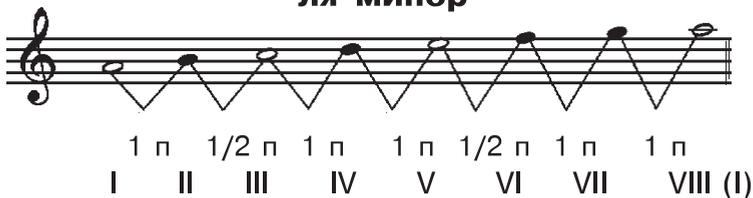
🕒 **Дар иҷрои асбобҳои нафасӣ ва зарбӣ оҳангҳои гуногун мавҷуданд.**

ҚАТОРОВАЗИ МИНОР

Лаҳни минорӣ. Характери андӯҳбахшу ҳузрангез дорад. Ба монанди лаҳни мажорӣ дар лаҳни минорӣ садоҳои устувору ноустувор мавҷуданд. Садоҳои устувор I, III ва V буда, садоҳои ноустувор II, IV, VI ва VII мебошанд.

ля-минор

Дар қаторовози минор нимпардаҳо дар зинаҳои II ва III, ҳамчунин зинаҳои V ва VI ба вучуд меоянд.

Тези миёна

ля-минор

ДОИРА

Дар замонҳои хеле қадим тоҷирони яке аз мамлакатҳо бо нияти савдо ба сафар баромадаанд. Роҳи онҳо аз Чўли Малик мегузаштааст. Роҳ рафта, роҳ рафта, кам ҳам не, зиёд ҳам не, ба худи миёнаи хушктарини Чўли Малик расидаанд.

Ногоҳ оби онҳо тамом шудааст. Аз беобӣ яке паси ҳамдигар аз ҳол рафта, ғелида мондаанд. Дармони онҳо хушк шуда, ба роҳгардӣ мадорашон намондааст. Дар корвони онҳо як ҷавоне низ будааст. Ӯ охирин оби дар машкаш бударо қатра-қатра ба даҳони ҳамсафаронаш рехтааст. Одамон каме ба худ омадаанду, лекин аз гармӣ ва ташнагӣ ба роҳ баромада на-

тавонистаанд. Он ҷавон фикр карда, фикр карда, машки аз об холишударо дарронда ба чархи ароба таранг карда кашида, онро тақар-тақуркунон задан гирифтааст. Ба садои баромадаистода завқаш ома-

да, боз сахттар задан гирифтааст. Сонӣ онро торафт чунон сахт задан гирифтааст, ки овози он тамоми биёбонро ба ларза андохтааст. Аз чунин овози ғайритабӣӣ одамон низ ба худ омада, чунбучўл кардаанд.

Онҳо қувват гирифта, ҳаракат кардаанд. Овоз аз як ҷо ба ҷои дигар, аз як теппагӣ ба дигараш паҳн шудааст. Дар охир овоз то ба корвони дигаре, ки аз он тарафи биёбон мегузаштааст, расидааст. Корвониён: «Корвон шояд ба ҳалокат дучор шуда бошад, ки чунин овоз бароварда истодаанд, ба ёрӣ даъват карда истодаанд, ба онҳо расидан даркор» — гӯён ба назди онҳо раҳсипор шудаанд. Ба тоҷирони ба ҳалокат дучор шуда, об дода, онҳоро ҳамроҳи худ барои савдо гирифта рафтаанд. Аз ҳамон давраҳо чун доира садои «така-така-тум, така-така-тум»-ро барорад, одамон рӯҳбаланд гардида, дар онҳо руҳияи далерӣ ва ҷасурӣ бедор мегардидааст.

(Аз китоби «Асотир, ҳикоят ва ривоятҳои ўзбекӣ»)

?! Савол ва супоришҳо барои такрори мавзӯҳо

1. Дар барои сурудҳои халқии тоҷикӣ ва ўзбекӣ чӣҳо медонед?
2. Асбобҳои халқии тоҷик ва ўзбек ба чанд гурӯҳ ҷудо мешаванд?
3. Номи асбобҳои торино гӯед.
4. Номи асбобҳои нафасиро гуфта диҳед.
5. Чӣ гуна асбобҳои зарбино медонед?

СУРУДҲОИ ИДУ АЙЁМ

Дарси 1. МАФҲУМИ УМУМӢ

Дар давоми таърихи тўлони халқҳое, ки дар Осиёи Марказӣ зиндагонӣ мекарданд, маросим, сайр ва бозиҳои гуногуне ташаккул ёфтаанд, ки рӯҳияи идона доштанд. Махсусан, гаҳворатӯӣ ё гаҳворабандон, тӯӣ суннатӣ, чашни мучал, тӯӣ никоҳ, мусобиқаҳои бузқашӣ, дорбоз барин тӯӣю тамошоҳо ва сайру гаштҳо аз ҷумлаи онҳоанд. Пешвозгирии қариб

тамоми идҳои оммавӣ ва маросимҳо бисёр вақт ба охири тирамоҳ рост омада, он то аввали баҳор, ки офози мавсими нави меҳнатӣ ба шумор мерафт, давом кардааст. Чунки айнан дар ҳамин марҳила кишоварзон қорҳои ҳосилғундориро ба сомон расонида, барои истироҳат вақти зиёдтар пайдо мекарданд.

Ҳангоми гузаронидани чунин тадбирҳои оммавӣ, мусиқӣ мақоми махсусе дошта, садои ансамбли иборат аз сурнай, карнай ва нағораю доира тантанавор танинандоз мешуд. Ин созҳои мусиқӣ дар як вақт ду вазифаро иҷро мекарданд: воситаи бадеӣ ва ҷарандозӣ. Агар садои карнай ва сурнай аз як тараф аҳолиро аз оғозшавии тантана ё ҷашнвора хабардор кунад, аз тарафи дигар созу навоҳои ин ансамбл иҷрокарда ҳиссиёти шодмониро ифода мекард.

Аз маҷмӯаи созу навоҳои «Чарх II» намунаҳо ғӯш карда, созҳои мусиқии дар он иштирок кардаро муайян кунед.

🕒 **Оҳанги «Чарх»-ро ғӯш кунед ва ба тавсифи он кӯшиш кунед.**

ЧАРХ II

Тез

The musical score is written in 2/4 time and is marked 'Тез' (Fast). It consists of five staves. The first staff is the main melody, starting with a treble clef and a key signature of one flat. The second staff is a rhythmic accompaniment, starting with a bass clef. The third, fourth, and fifth staves continue the melody with various ornaments and phrasing. The piece ends with a double bar line.

▲ Машқҳои шифохиро иҷро кунед.

а) **Бесаросемағӣ**

б)

△ Банд-банд сароидани суруди «Бачаи хуб»-ро омӯzed.

БАЧАИ ХУБ

Шеъри **П.Мӯъмин**

Оҳанги **Н.Норхӯҷаев**

Moderato grciso

Ҳам- ма жой - га я - ра - ша - ди ях- ши бо - ла -
ях-ши бо-ла. Уй и - ши-га қа- ра- ша-ди
ях- ши бо-ла, ях- ши бо-ла.
Ўй - наб ю - риб се - ви - на - ди уз - у - зи-дан,
ях - ши - ли - ги се - зи - ла - ди
1. юз - кў- зи - дан, 2. юз - кў- зи - дан, юз - кў- зи - дан.
Koda
Я-шай-вер-син ҳам-ма жой-да ях - ши бо - ла, ях - ши бо-ла.

Кел -ти -ра- ди эл -га фой-да ях - ши бо - ла, ях - ши бо - ла.

Мактабидан қолмайди кеч,
Яхши бола-яхши бола.
Икки баҳо олмайди ҳеч,
Яхши бола-яхши бола.
Иш буюрсанг дейди кулиб:
«Хўп бўлади», «хўп бўлади»,
Шериклари — ўртоқлари
Кўп бўлади, кўп бўлади.

Яшайверсин ҳамма жойда
Яхши бола-яхши бола.
Келтиради элга фойда
Яхши бола-яхши бола.

- ?!1.** Сарпардаи суруди «Бачаи хуб»-ро муайян кунед.
2. Аломатҳое, ки дар суруди «Бачаи хуб» вомехўранд, чиро мефаҳмонанд?
3. Шеърро аз ёд кунед.

Дарсҳои 2–3. СУРУДҲОИ ТҶЁНА

Туй — чашн, ид, маросими хурсандиест, ки ба муносибати тўйи арўсӣ ва ғайра барпо мешавад¹.

Дар маросимҳои тўёна мусиқӣ мавқеи муҳим дорад. Дар он ҳам созҳои мусиқӣ ва ҳам таронаву сурудҳо мақоми махсусдоранд. Аз ҷумла, дар маросимҳои тўёна савту садои ансамбли иборат

¹ Маҳмуд Саттор. «Ўзбек удумлари». Т. Фан. Соли 1993. Саҳ. 113.

аз карнай, сурнай ва нағора ба аҳолӣ аз оғоз шудани тӯй хабар дода, дар шунавандагон рӯҳияи мутантани идонаро бедор карда, бо даъват ба рақсу бозӣ худ низ чӯр мешавад.

Дар туйҳо одатан савту суруди «Наво», «Чархи Наво», «Султон-бегӣ» иҷро мешаванд.

НАВОИ СУРНАЙ

Вазнин

«Ёр-ёр» яке аз намунаҳои беҳтарини сурудҳои ҷашнворагӣ мебошад, ки онро занҳо ҳангоми гирифта бурдани арӯс ба хонаи шаҳ (домод) месароянд. Шаби дигари арӯсӣ пагоҳирӯзӣ падару модар, хешу табор ва ҳаққу ҳамсояғони шаҳ маросими «Салом» («Келинсалом»)-ро мегузаронанд. Шахси махсуси «Келинсалом»-хонанда бо оҳанги махсус салом мехонад ва арӯс салом медиҳад.

Тези миёна

Ҳай-ҳай ў-лан, жон ў-лан(о) ке-лин кел-ди,
ёр - ёр - ро ке-лин кел-ди, Кў-шиқ
би - лан (о) тўй би - лан(о) ке-лин кел-ди.

Дар байни халқи тоҷик суруди «Ёр-ёр» чунин суруда мешавад:

Рафтем роҳи дуродур,
ёр, ёр, ёроне.

Овардем ниҳоли гул,
ёр, ёр, ёроне.

Ин гула кучо монем,
ёр, ёр, ёроне.

Дар ҳавлии Мирзогул,
ёр, ёр, ёроне.

Омад, омадат гардам,
ёр, ёр, ёроне.

Қаду қоматат гардам,
ёр, ёр, ёроне.

Мирзогули бебоқӣ,
ёр, ёр, ёроне.

Ман ангуру ту тоқӣ,
ёр, ёр, ёроне.

Аз барои як ангур,
ёр, ёр, ёроне.

Мепечам ба ҳар шохе,
ёр, ёр, ёроне.

МУНОҚОТ

Вазнин

сол-мажор

Донишомӯзони азиз! Намунаи оҳанге, ки шумо аз рӯи нота машқ кардед, аввалин навои «Муноқот» мебошад, ки аз замонҳои қадим манзури халқ гардидааст.

Хунарпешаи шоистаи Республикаи Ўзбекистон, навозанда ва оҳангсоз Имомҷон Икромов (Тошканд, 1891—1980) дар ҳамин наво ғазали ҳазрати Алишери Навоӣ «Сарви гулрӯ келмади»-ро ба суруд даровардааст.

Имомҷон Икромов

Ин суруд чунин оғоз мешавад:

МУНОҚОТ

(Сарви гулрӯ келмади)

Ғазали **А.Навоӣ**

Оҳанги **И.Икромов**

Вазнин

Ke-cha kel - gum- dur de-bon

ул

Агар эътибор дода бошад, суруди «Муноҷот»-и зерин аз порчаи «Муноҷот»-и шумо аз рӯи нота суруда то дараҷаи маълум фарқ мекунад. Аз ҷумла, оҳанги равиши суруд бо андозаи такт (зарба)-и 4/4 набуда, балки ба андозаи такти 2/4 дода шудааст.

И.Икромов дар оҳангҳои мумтози «Чӯли Ироқ» ва «Аҷам» низ ғазалҳои А.Навоиро омезиш дода, онро ба халқамон тақдим намудааст. Дар баробари ин, аз ҷониби И.Икромов як қатор сурудҳо ба мисли «Сўлим», «Индамади», «Гул тераман саралаб», «Топилмас», «Қоши қаросини кўринг», «Ул қаро кўз», «Ким десун» ба дили халқамон мустаҳкам ҷой грифтааст.

БА МУАЛЛИМ

Шеърӣ **Ф.Исҳоқӣ**

Оҳанги халқӣ

mf Allegretto

Ҳар ку-чо бо-шам, му-ал-лим, пос медорам ту-ро,

Муттасил ёд о-ва-рам дар раф-ти ҳар ко-рам ту-ро,

Бо са-до-қат хур-ма-ти

бе-ин-ти-хо до-рам ту-ро, Ҳо-зи-ру
 Ғо-иб ҳа-ме-ша ҳам-да-му ё-рам ту-ро,
 Дар фу-рӯ-ғи бахт хо-ҳад чаш-ми бе-до-
 рам ту-ро.

1. 2.

Ҳар кучо бошам, муаллим, пос медорам туро,
 Муттасил ёд оварам дар рафти ҳар корам туро,
 Бо садоқат ҳурмати беинтиҳо дорам туро,
 Ҳозирӯ ғоиб ҳамеша ҳамдаму ёрам туро,
 Дар фуруғи бахт хоҳад чашми бедорам туро.

Н а қ а р о т :

Оҳ, муаллим, муаллим,
 Ҷон, муаллим, муаллим
 Пос медорам туро, муаллим,
 Ҳамдаму ёрам туро, муаллим.

Ҷомаҳо аз ақлу дониш бар тани дил дўхтӣ,
Шамъи илму маърифат бар ҷони мо афрўхтӣ,
Хидмату ҳубби Ватанро баҳри мо омўхтӣ,
Чун мураббии фидой сохтиву сўхтӣ,
К-ин қадар миннатгузору нек ғамхорам туро!

Н а қ а р о т :
Оҳ, муаллим, муаллим,
Ҷон, муаллим, муаллим
Пос медорам туро, муаллим,
Ҳамдаму ёрам туро, муаллим.

- ?! 1. Кадом сурудҳои тўёнаро медонед?
2. Дар мисолҳои нотавии зерин, нимпардагиҳо дар байни кадом овозҳо ҷойгир шудаанд?

Дарсҳои 4–5. РАҚСҲОИ ХАЛҚӢ

Рақс – ин яке аз навҳои санъат буда, дар он эҳсосоти инсонӣ ва ягон воқеаҳои маълум ба воситаи ҳаракатҳои даст, пой ва тана ифода карда мешавад. Ҳар як халқ ба мисли суруд ва оҳангҳояш ба рақсҳои миллии худ низ соҳиб аст.

Дар қатори чунин рақсҳои ўзбеку тоҷик боз «Лазгӣ», «Дилхироч», «Танавор», «Полкаи Андиҷон» ва дигарҳоро гуфтан мумкин. Ин гуна рақсҳо, одатан, дар ҳар гуна идҳои халқӣ, тўю маросимҳо ва ҷамъомадҳои оилавӣ намоиш дода мешудаанд.

Рақсҳои халқӣ ба хусусиятҳои миллии ба худ хос соҳиб буда, онҳо дар оҳангҳои рақсӣ, ба ритм ва ҳаракатҳои раққосӣ хеле равшан намоён мегардад. Масалан, рақси «Камаринча»-и русӣ ба ҷозибай ба худ хос ва ҳазломез буданаш диққат ҷалб кунанда мебошад.

КАМАРИНЧА (КАМАРИНСКАЯ)

Ҳазломез

Дар рақси шўҳи «Гопак»-и украинӣ ҳаракатҳои чолокию ҷаққонии инсон ифода ёфтааст.

ГОПАК

Ҷаққон

Дар суруді рақси «Булба»-и белорусҳо аз ши-
нондани картошка¹ сар карда, то чамъ карда ги-
рифтани ҳосили он ҷараёни меҳнат тасвир ёфта-
аст.

БУЛБА (БУЛЬБА)

Шўҳ

mf

Из меш - ка бе - ри кар - тош - ку и пи - тай - ся
по - нем - нож - ку; мо - жешь есть е - ё ва - рё - ной
f Припев:
иль в мун - ди - ре за - пе - чён - ной. Трам - там - там, та - ра -
рам, там - там, без кар - тош - ки
ху - до нам, без кар - тош - ки ху - до нам.

¹ Калимаи «картошка»-ро дар забони белорусӣ «булба» меноманд.

Дар рақси «Шағала» (Чағалай)-и қорақалпоқӣ ҳаракатҳои миллии халқӣ бо сурудҳояш вобаста мебошад. Дар ин ҷараёни моҳиро шикор кардани қуши чағалай бо воситаи ҳар гуна ҳаракатҳо бадеӣ тасвир ёфтааст.

ШАҒАЛА

Суруд ва рақси халқи қорақалпоқӣ

Шўх, тез

Shaqa sha-g'a-la sha-g'a-la Jap-tin' bo-yin ja-g'a-la
I-lay suw-da ba-liq bar A-lal-may-san' sha-g'a-la.

?!

1. Дар бораи рақсҳои халқӣ чихоро медонед?
2. Дар андозаи такти 2/4 чӣ қадар хисса мавҷуд аст?
3. Дар андозаи такти 3/4 чӣ?
4. Дар мисоли нотаи зерин ним пардаҳо дар байни кадом овозҳо чойгир шуданашро муайян кунед:

5. Суруд ва рақси «Шағала»-ро дар асоси нотаҳо сароед.

Дарсҳои 6–7. ТАРОНАҲОИ АЛЛА

Мувофиқи урфу одатҳои халқӣ, ба шарафи дар оила таваллуд шудани фарзанди аввалин, маросими гаҳворабандон гузаронида шуда, аз ҳамон вақт эътиборан дар ҳаёти кӯдак давраи 2–3 сол давомкунандаи «гаҳворагӣ» ё «ширхорагӣ» оғоз мешавад. Модар бо мақсади хобонидани кӯдаки худ гаҳвораро нарм-нарм ҷунбонда, суруди махсусро мехонад. Аз он сабаб, ки ин суруд ҳангоми дар гаҳвора хобидани кӯдак хонда мешавад, онро «Алла» ё «Суруди гаҳвора» меноманд. Дар ин таронаи эҷодкардаи модар калимаю ибораҳои тамкинбахшанда, ҳамчунин мисраъҳои шеърӣ гуфта мешаванд, ки орзую умеди чашмдоштаи модарро аз фарзанд ифода мекунад.

Суруди алла аз ҷониби оҳангсоз ва ҳофизони халқӣ низ эҷод мешаванд. Аз ҷумла суруди «Алла»-и оҳангсози машҳури австриягӣ Волфганг Амадей

Мосарт машхур буда, он ба забони тоҷикӣ чунин суруда мешавад.

🕒 **Сурудҳои «Алла»-ро гӯш карда, таассуротҳои аз он гирифтаатонро гуфта диҳед.**

АЛЛА

Оҳанги **В.Мосарт**

Бесаросемагӣ

Ёт ку - вон - чим, кун- ду - зим, Ал-

ла - ла- ла.

Ёт, болам, ухла кўзим,
 Уйларда ўчди чироқ.
 Ухлар асаларилар,
 Ухлар балиқлар тинчроқ.
 Кўкда ой ярқирайди.
 Деразадан қарайди.
 Кўзларинг юмгин, кўзим,
 Ёт қувончим, кундузим,
 Аллаё, алла

РИВОЯТ ДАР БОРАИ «АЛЛА»

Аз рӯи ривоятҳо Одамато ва Момоҳаво дар чаннат ба ҳамдигар дил бохта, дугоникҳоро ба дунё овардаанд. Аз чунин марҳамати худо сари Одамато ба ҳаво расида, ба шикор баромадааст. Ҳама ҷо осудаву осоишта буда, танҳо овози гиряи бетоқатонаи ду кўдак ин осудагиро вайрон мекардааст. Момоҳаво чӣ кор карданаширо надоништа аз ҷой бархостааст, ки аз дилаш ким-чӣ хел суруди ҷозибадори алла танинандоз гардидааст:

Алла ҷону дили ман,
Накун хира дили ман,
Дадаҷонат дар шикор,
Алла ҷонам, аллаё.

Аз рӯи гуфторҳо, аллаи бори аввал дар рӯи
ҷаҳон ба кӯдакон гуфта шуда, айнан ҳамин тавр
оғоз шуда будааст... Тамоми сурудҳои рӯи ҷаҳон

низ аз аллаи модар ибтидо гирифтааст. Пайдоиши сурудҳои таскинбахшанда, ки мо онро осудаҳолона ғўш мекунем, низ ба аллаи модар тааллуқ дорад.

(Аз китоби «Сурудҳои ба асрҳо баробар»)

ПАРДАИ СОЛ-МАҶОР

Сарпардаи (тоникаи) лаҳни Сол-маҷор садои сол буда, дар назди калид як аломати фа-диез мавҷуд аст. Дар лаҳни сол-маҷор нимпардаҳо дар зинаҳои III ва IV ҷойгиранд, ки ба нотаҳои си ва до рост омада, ҳамчунин зинаҳои VII ва VIII ба нотаҳои фа-диез сол — рост меоянд.

Сол-маҷор пардаи 1/2 пардаи 1/2

1 п 1 п 1 п 1 п 1 п

I II III IV V VI VII I-(VIII)

Ҳамин тариқ, зинаҳои I, III ва V зинаҳои устувор буда, зинаҳои II, IV, VI ва VII бошад, зинаҳои ноустувор мебошанд.

ОЛМА АТИРЖОН

Оҳанги халқи ўзбек

1. Суруди «Алла»-ро аз ёд кунед.
2. Дар мисоли зерин чӣ гуна аломатҳои баланд, ё паст шудани овозҳо истифода шуданашро муайян кунед:

ОЛМАНИ ОТДИМ

Ҳазломез

3. Андозаҳои зарби мисолҳои зеринро муайян кунед:

РАҚСИ ПОМИРӢ

Оҳанги халқи помирӢ

Allegro-moderato

Musical score for 'Raksi Pomiri' in G major (one sharp) and 3/4 time. The score consists of six staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a common time signature (C). The music features a mix of eighth and quarter notes, with some measures containing beamed eighth notes. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

ГАР НАМЕДОНӢ БИДОН

Оҳанги халқи тоҷик

Moderato

Musical score for 'Gar Namedoni Bidon' in G major (one sharp) and 2/4 time. The score consists of one staff of music. It begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 2/4 time signature. The music is composed of quarter and eighth notes. The piece ends with a double bar line and repeat dots.

1. 2.

ШОД БА МАКТАБ РАВЕМ

Шеъри **Н.Розик**

Оҳанги **А.Амонов**

Allegro

mf

1. Дар ба - ға - ли мо ки - тоб,
 Лаб - ла - би рӯ - ди пур - об,
 Мис - ли - са - бо бо - ши - тоб,
 бо - ши - тоб, бо - ши - тоб

f Нақарот:

Шод ба мак - таб ра - вем,
 Шод ба мак - таб ра - вем,
 Шод ба мак - таб ра - вем, ба
 Шод ба мак -
 таб ра - вем.

Дар бағали мо китоб,
 Лаб-лаби рӯди пуроб,
 Мисли сабо бошитоб

Субҳи Ватан дилкушо
 Роҳати чашмони мо,
 Хандакунон ҳар пагоҳ.

Нақарот:

Нақарот:

Шод ба мактаб равем,
 Шод ба мактаб равем,

Шод ба мактаб равем,
 Шод ба мактаб равем,

- ?! 1. Таронаҳоеро номбар кунед, ки бо «Гаҳворабандон» алоқаманд бошанд.
 2. Суруди «Ёр-ёр» дар кадом маросим хонда мешавад?
 3. Оё шумо оҳанги «Дорбоз»-ро шунидаед?
 4. Суруди «Шод ба мактаб равем»-ро аз ёд кунед.

СУПОРИШҶО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНИИ НИМСОЛАИ ЯКУМ

1. Сурудҳои халқӣ бори аввал аз тарафи кихо офарида шудааст?

- А) Аз тарафи деҳқонҳо, хунармандҳо, донишмандон.
- Б) Аз тарафи оҳангсозон.
- В) Аз тарафи композитор ва донишмандон.

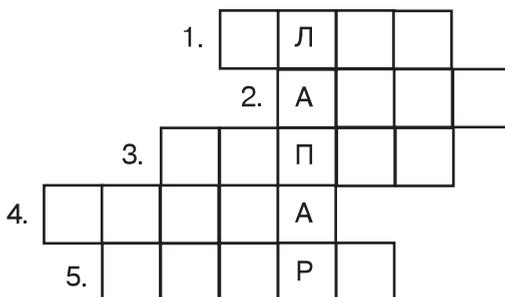
2. Чӣ гуна сурудҳоро «Сурудҳои меҳнатӣ» мегӯянд?

- А) Сурудҳои дар васфӣ ватанпарварӣ гуфта шударо.
- Б) Сурудҳои бачагонаро.
- В) Сурудҳои бо фаолияти меҳнат вобаста бударо.

3. Асбобҳои торӣ-камонӣ дар кадом қатор дуруст дода шудааст?

- А) Чанг, рубоби афғонӣ, дутор.
- Б) Ғичҷак, сато, қўбиз.
- В) Уд, танбӯр, конун.

4.

1. Жанри оҳанг ва рақсии дар шакли нақарот ва банд буда?

- 2. Аввалин суруди чақалокҳо (кўдакон) шунида мешуда?
- 3. Рақси халқии украинӣ.
- 4. Рақси халқии беларусӣ.
- 5. Асбобҳои миллии созҳои зарбии тоҷикӣ.

СУРУДҲОИ МАВСИМӢ

Дарси 1. СУРУДҲОИ МАВСИМӢ ВА МАРОСИМӢ

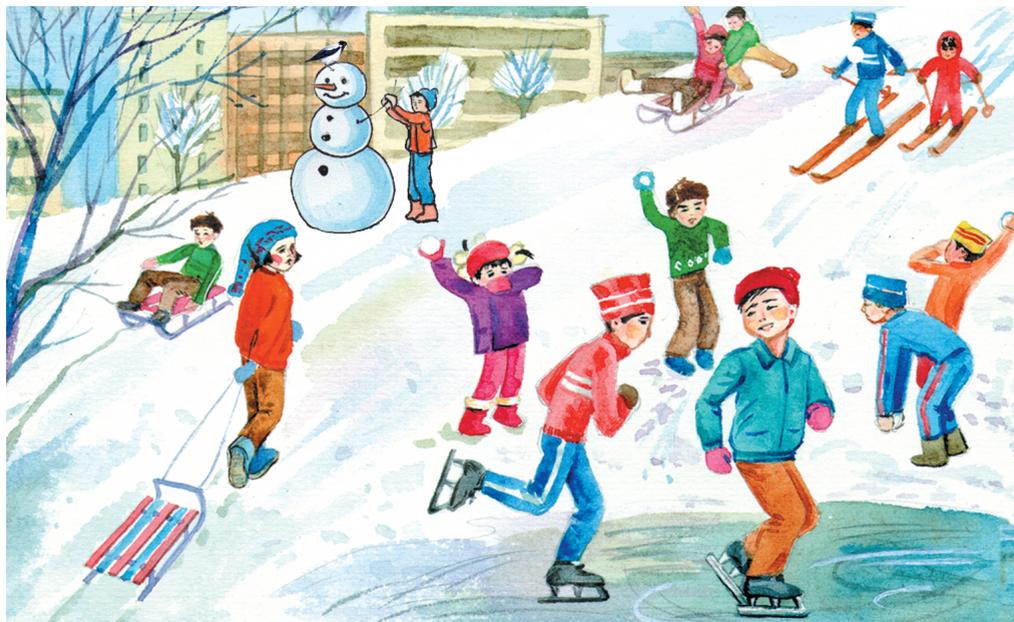
Халқи тоҷик маросимҳои анъанавӣ ва ҷашнвораҳои дорад, ки ба моҳҳои сол ва фаслҳои бахшида шудаанд. Масалан, Иди Наврӯз, Сада, Меҳргон.

Агар дар фасли тирамоҳ корҳои ҷамъоварии ҳосил гузаронида шаванд дар фасли зимистон гапу гаштакҳои мегузарониданд. Дар эҷодиёти шифоии мусиқии халқ низ сурудҳои бевосита ва бавосита ана ба ҳамин гуна мавсиму маросимҳо пайдо шудаанд.

Зимистони Тошканд.

☉ Суруди «Қорбўрон»-и Аваз Мансуровро гўш кунед ва мазмуни онро гуфта диҳед.

ҚОРБЎРОН

Шеъри М. Абдушукурова

Оҳанги А. Мансуров

Зар - ра - зар - ра, зар-рин қор, Шош-ма, сен-да ар-зим

mf

бор. Зар - ра-зар-ра, зар-рин қор, Шошма, сенда арзим

бор. Ҳа-де-май кел-са бў-рон

Қор-бў-рон уй-най так - рор. Ҳа-де-май кел-са бў-рон,

1.

Қор-бұ-рон үй- най так - рор.

2.3

Иккиси

Қор - бұ - ро - ну қор - бұ - рон,

Со-ла-сан бун-ча су - рон.

Чин- дан бұл-санг паҳ-ла-вон, Бел-ла-шай-лик, қор-бұрон!

Ля-ля -ля- ля- ля-ля- ля, ля - ля-ля -ля

ля-ля-ля-ля-ля- ля- ля, хей.

Тамомлаш учун

Раҳмат: — Зарра-зарра, заррин қор,
Шошма, сенда арзим бор.
Ҳадемай келса Бўрон,
Қорбўрон ўйнай такрор.

Бўрон: — Учиб келдим, мана мен,
Қани, кўрсат кучингни!
Чанғида уч, чана мин,
Қор отиб, ол «ўчингни».

Нақарот:

Иккиси:— Қорбўрону қорбўрон,
Соласан бунча сурон.
Чиндан бўлсанг паҳлавон,
Беллашайлик, қорбўрон!

Раҳмат: — Кўп мақтанма сен, Бўрон,
Менга тенг келолмайсан.
Мен бошласам ўйинни —
Бош кўтара олмайсан.

△ Суруди «Биз аскармиз»-ро дар андозаи 4/4 дирижёрӣ карда, бо нотаҳо гӯед. Дар зинаи баъдина бо бандҳои шеър ва нақароташ якҷоя иҷро кунед.

БИЗ АСКАРМИЗ

Шеърӣ И. Раҳмон

Оҳанги Н. Норҳўҷаев

Бо суръати маршона

Биз ас- кар- миз, пос- бон-миз, У -луғ йўл- да кар- вон - миз.

Тинч-лик у- чун қал- қон- миз, Ҳеч бу -зил - мас қўр-ғон-миз.

Биз ас- кар- миз, пос- бон-миз, У -луғ йўл- да кар- вон - миз.

Тинч-лик у- чун қал- қон- миз, Ҳеч бу -зил - мас қўр-ғон-миз.

Нақарот:

Бир, ик-ки, уч, бир, ик -ки... Ай- тинг, мар-ра ким-ни -ки? Ал-

бат мар-ра биз-ни-ки, Жа-сур ўғ-лон, қиз-ни -ки. Ал-

бат мар-ра биз-ни-ки, Жа-сур ўғ-лон, қиз-ни -ки.

Она юрт Туркистонда,
 Еру осмон, уммонда
 Чиниқишни қўймаймиз,
 Тинчлик куйин куйлаймиз.

Нақарот:

Бир, икки, уч, бир, икки...
 Айтинг, марра кимники?
 Албат марра бизники,
 Жасур ўғлон, қизники.

▲ Машқхоро ичро кунед.

а)

б)

- ?! 1. Таассуротҳои аз шеъри «Қорбўрон» гирифтаатонро гуфта диҳед.
 2. Суруди «Биз аскармиз»-ро аз ёд кунед.

Дарсҳои 2–3. СУРУДҲОИ ФАСЛИ ЗИМИСТОН

Бахшии халқӣ
Умарқул Пўлкан ўғли

Маълум аст, ки дар фасли зимистон ҳам деҳқон ва ҳам замин дам мегиранд. Ана дар чунин фосила аҳли маҳалла, ҳаққу ҳам-сояҳо, хешу таборон, бачагони ҳамсол ҳамъ шуда, гапу гаштакҳо мегузaronиданд. Ин гуна гаштакҳо асосан «барои рӯзҳои дарози зимистонро обод, пурмазмун ва бо таъби баланд гузаронидан ташкил мешуданд»¹.

Дар гаштакҳо дар баробари меҳмоннавозӣ, сўҳбатҳои самимона, бозиҳои гуногун шеърӯ фазаҳои мекарданд, сурудӯ тарона меҳонданд. Аз замонаҳои қадим дар байни мардуми тоҷик «Шоҳномаҳои», шеърӯ фазаҳои, ромишгарӣ, мақомҳои айнан дар чунин сўҳбатҳои шабона орошташаванда баргузор мекардиданд. Бинобар ин қисми зиёди шоирони форсу тоҷик ба монанди Рӯдакӣ, Ҳофиз, Сино, Ҷомӣ истеъдоди мусиқӣ низ доштанд ва созҳои мусиқиро навохта, шеърӯ фазаҳои худро замзама мекарданд.

Мисоли зеринро дар андозаи такти 2/4 дирижёрӣ карда, дар асоси нотаҳо иҷро кунед.

Бесаросемагӣ

ҚАРИ НАВО

¹ Маҳмуд Саттор. "Ўзбек удумлари". Фан. 1993, с. 122.

САДОИ ШАЙПУР

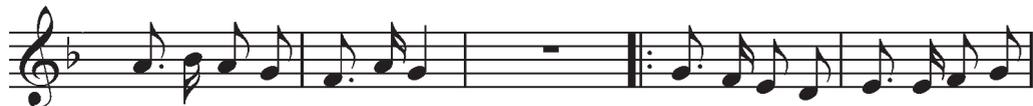
Шеъри **А.Шарипов**

Оҳанги **Ш.Сайфиддинов**

Allegro con brio

1. Бо са-до-и шў-хи шай-пу-ри су-руд Бо ди-ли сар-

шо-ри меҳ-ри бе-ху-дуд, Бо на-во-и об-шо-ри

со-зи руд, Аз са-ри ҳар қул-ла бо шав-қу су-руд.

2. Омадем бо қувваи нав, зўри нав,
Меҳри нав дар дил, ба дида нури нав,
Тан сихат, рухсори мисли алав,
Эй Ватан, сози дили моро шунав,
Фатҳ карда қуллаи илми ҳунар,
Менамоем иқтидорат бештар!

СЕБИ ХУШБЎЙ

?! 1. Аз мисолҳои нотавии зерин андозаҳои такташонро муайян кунед:

2. Дар суруди «Садои шайпур» чӣ гуна аломатҳои алтератсиявӣ мавҷуд аст?

3. Дар байни кадом пардаҳои овозқатори додашуда фосилаҳои ним парда мавҷуд буданаширо муайян кунед.

Тўхтасин Ҷалилов

Ин навои дар оҳанги шўҳи мароми марш иҷрошударо ҳунарпешаи шоистаи Республикаи Ўзбекистон, навозанда ва бастакор Тўхтасин Ҷалилов (1896 – 1966) офаридааст.

Тўхтасин Ҷалилов соли 1896 дар оилаи Ҷалолота ном аробакаш, ки дар шаҳри Андиҷон истиқомат дошт, ба дунё омадааст. Ӯ аз хурдсолӣ дўстдори мусиқӣ буда, даставвал аз Оппоқ Охунд ва Муҳаммад

танбўрчӣ аввалин таҷрибаи навозандагӣ гирифтааст. Дертар аз Юсуфҷон чангнавози кўқандӣ сабки мусиқии мардумиро аз худ карда, малакаи дарки онҳоро пайдо кардааст. Ин сабақҳои устодон дар оянда Т.Ҷалиловро ҳамчун навозанда ва сарояндаи хушовоз ба воя расонида, барои эҷоди тарона, суруд ва навоҳои мардумии ӯ замина гузоштааст. Имрӯз бошад, бо асарҳои мусиқии бо руҳияи нави замонавӣ офаридашудаи ӯ дар байни оҳангсозони ўзбек давраи нав оғоз шудааст. Сурудҳои «Ватани азизам», «Эй Ватан», «Тўй муборак», «Кокулат», «Рақс кунад»-и Т.Ҷалилов дар байни халқи ўзбек машҳур аст. Дар баробари ин Т.Ҷалилов аз ҷумлаи санъаткороне мебошад, ки дар Ўзбекистон жанри драмаро ташаккул дода,

барои рушди он ҳиссаи арзандаи худро гузоштааст. Аз ҷумла устод ба асарҳои сахнавии «Ҳалима», «Рафиқон», «Гулсара», «Нурхон», «Тоҳир ва Зӯҳро», «Равшан ва Зулҳумор», «Фарғона ҳикояси», «Гулғунчалар», «Алпомиш» мусиқӣ офаридааст. Т.Ҷалилов зиёда ба 40 адад асарҳои сахнаӣ ва мусиқӣ эҷод кардааст.

СИГНАЛ

Оҳанги Т. Ҷалилов

Allegreto

НАВБАҲОР

Шеърӣ Н. Нарзуллаев

Оҳанги Г. Кўчқорова

Фас-ли нав-ба-ҳор ки-риб кел-ди э-лим- га,
 За-ри-ни соч-ди ку-ёш биз-нинг о-на за-мин-га.

Шо-йи яп-роқ-ла-ри-ни ёй-ди гў-зал би-наф-ша.

Хуш-бўй ҳид-ла-рин со-чиб, жил-ма-я-ди у биз-га. Қан-дай гў-

зал-ки бу ба-ҳор, бу ба-ҳор, о-лам тўл-ди гул-че-чак-ка,

гул-че- чак-ка. Ча-рақ-ла-ган қу-ёш ку-либ,

са-хо-ват қи-лар эл-га. Қан-дай гў - зал-ки бу ба-ҳор, бу ба-ҳор,

о - лам тўл - ди гул-че-чак-ка, гул - че- чак - ка.

Ча - рақ - ла - ган қу - ёш ку - либ,

са- хо - ват қи -лар эл - га.

- ?! 1.** Номи асарҳои ба эҷоди Т.Ҷалилов мансуб бударо гӯед.
2. Суруди «Навбахор»-ро ифоданок иҷро кунед.

ҶАСОРАТИ БАХШӢ

— Дарвозаро мекушоем, кўчманчиҳо ба монанди мўру малах зер карда омаданд, бо онҳо баробар шуда намешавад. Агар дарвозаро накушоем шаҳрро ё ба об фарқ мекунанд, ё сўзонда ба хокистар мубаддал мегардонанд, — гуфт ҳокими шаҳри Тошканд. Ў ба монанди балову қазо зер карда омада, деворҳои қалъаро вайрон кардани душманонро дида буд.

— Ҳокимамон дуруст мегўянд, калидҳоро супоридан лозим. Онҳо бисёранд мо кам. Ҳозир онҳо зер карда даромада ҳамаамонро несту нобуд мекунанд, — гуфт ёрдамчи дасти рост.

Дигарон ҳам бо ў розӣ шуданд. Пас аз он мўйсафедони Тошканд ба як хулоса омада қарор карданд, ки дарвозаҳоро ба душман кушоянд. Ҳамин вақт дар назди дар, либоси жанда ба тан ҷавоне бо чашмони хунолуд пайдо шуд.

– Не, дарвозаро намекушоем. Агар босмачиҳо ба шаҳр дароянд, писаронамонро ба ғуломиву, духтаронамонро ба чўригӣ мегардонанд. Агар розӣ шавед, ман танҳо, ниятҳои шуми онҳоро боз карда, аз роҳашон бозмегардонам — гуфтааст ў.

– Чӣ тавр? Ҳамин хел душманоя-а? – гуфта ҳайрон шуданд ҷамъомадагон.

Ҳоким чунин гуфт:

— Гапи намешудагӣ?! Ҳамин қадар паҳлавонҳо душманро нест карда натавонистанду, ту як худат оё метавонӣ? Як худаш ба душманҳо зўраш намерасад. Калидро ба душман супоридан лозим.

Аз ҳама тараф доду фарёд бардошта шуд.
Ҳамин вақт ҷавон чунин гуфт:

— Дар ҷанг ман ҳам иштирок кардам. Бо роҳи зӯрӣ ва ҷанг, он лашкарро дафъ карда натавонистем ва наметавонем, аммо ман бахшиям. Канӣ думбураамро ба кор андозам-чӣ. Шояд кори шамшер карда натавонистаро, думбураам иҷро карда тавонад.

Ҳокиму сардори мӯйсафедҳо пас аз фикру андешаҳо, охир ба таклифи бахшӣ розигӣ баён кардаанд. Ҷавони бахшӣ думбураашро ба даст гирифта, ба ҷои баланди кӯрғон баромада, рӯ ба тарафи душман оварда, ба навохтани думбурааш сар кардааст. Яке аз босмачиҳо хостааст ўро бо овози тираш тарсонад, лекин сардорашон ба ин роҳ наододааст.

Ба ҷавони бахшӣ нигоҳ карда гуфтааст:

— Эй ҷавон поён фаро.

Бахшӣ ба беруни кӯрғон баромадааст.

— Ту худат кистӣ, касбу корат чист?

— Ман бахшиям, — ҷавоб додааст ў.

— Агар бахшӣ бошӣ одами хуб будай. Бо думбураи дар даст доштаат, дар як дам маро ҳам хандониву, ҳам гирёндӣ, туро амон нигоҳ дошта, асир кардани хонаводаатро бас карда, гашта меравам. Агар аз ўҳдаи ин кор баромада натавонӣ, ба пўстат коҳ ҷой мекунам. Ҳокистари шаҳратро бо хок яксон мекунам — гуфтааст сарвари душманон.

Ҷавони бахшӣ розӣ шудааст. Зеро ҳам худӣ бахшӣ ва ҳам думбурааш ба ин кор чӯр шуда, тайёр буданд ба ҳунарнамоӣ. Ў ба думбурааш нигоҳ

карда: «Тулпори ман, кани қудрати худро намоиш деҳ, чунон навоз, ки аз ханда рӯдаҳояш кандаву, аз гиря чашмонаш пӯшида шаванд», — гуфта ба навохтан сар кардааст.

Думбура гӯё суханони бахширо фаҳмида бошад, ки попуқҳояшро чунбонда, навохтанро сар кардааст. Сурудро чунон хондааст, ки кӯҳҳову замин ба ларза даромада, долу дарахтҳо чунбидаанд. Ҳамин вақт аз чашмони саркардаи босмачиҳо оби дида шашқатор рехтааст:

– Бас кун, диламро реш-реш кардӣ! — гуфта ба зӯр ўро бас кунондааст.

Бахшӣ думбуранавозӣ ва сурудхониرو лаҳзае қатъ карда, пас боз ба сурудхонӣ пардохтааст. Ҳангоми ба авҷи суруд баромадан, сардори босмачиҳо аз ханда қариб рӯдакан шудааст. Ҳама ба ҳайрат афтидаанд, зеро саркарда дар тамоми умраш ба чунин ҳолат наафтида будааст, яъне дар як лаҳза ҳам ханда кунаду ҳам гиря.

Саркарда ба худ омада:

– Қойҳои зиёдеро бо қувваи шамшер забт кардам. Аммо туро забт карда натавонистам, сурудат маро таслим кард. Ман аз ниятам баргаштам. Ба ҷою макони худ бармегардам. Аммо як илтимосе дорам, розӣ мешавӣ? – гуфтааст.

– Гӯед, — гуфтааст ҷавони бахшӣ.

– Агар ҳамроҳи ман равӣ, туро вазири дасти рост таъин мекунам. Тамоми умрат дар роҳату фароғат мегузарад — гуфтааст саркарда.

— Не, ман дар ҳамин ҷо таваллуд шудаам, дар ҳамин ҷо мемурам, гуфтааст дар ҷавоб бахшӣ.

Ҳамин тариқ думбура ва суруди бахшӣ қалъаи Тошкандро аз талаву тороҷ, халқашро аз хонавай-роншавӣ эмин доштааст.

(Аз китоби «*Асотир, ҳикоят ва ривоятҳои ўзбекӣ*»)

СЎИҚАСДИ ШАБОНА ВА НАВОИ «МУШҚДОНА»

Ҳаво торик шуда буд. Борбад пеши пойи худро базӯр медид ва боэҳтиёт дар кўчаи тангу ноҳамвор қадам мезад. Дар нимаи роҳ баногоҳ ду кас ба ў хучум оварда мушту лагадкўб карданд. Гарчанде Борбад дод мегуфт ва ёрӣ мехост, касе ўро халос намекард. Зеро атрофи боғ беодам буд. Ногоҳ дар дасти яке дами ханҷар дурахшид. Роҳи ягонаи халосӣ гурехтан буд ва Борбад тамоми қувваи худро ҳам оварда аз девор чаҳид ва дар боғи тамоман торик ғайб зад. Душманон машъал гиронда дар боғ ўро бисёр ҷустуҷў карданд, вале наёфтанд. Зеро ў дар болои дарахт буд. Ҳамин тавр, то рӯз садо набароварда чун мурғ дар шох нишаст. Бовар надошт, ки онҳо дур рафта бошанд. Зеро яке аз душманон чунин гуфт: «Наёбем, Биндуй моро несту нобуд мекунад».

Ў дар байни шохҳои сершоҳу барг бекор нанишаста, дар бораи эҷоди навои тозаи рақсӣ барои Мушқдона бисёр фикр кард. Ҳамаи оҳангҳои рақсии мардумӣ, ки дучор омада буд, аз хаёлаш гузаштанд. Ҳеҷ яке аз он оҳангҳо ба Мушқдона мувофиқ набуданд. Сипас Борбад мувофиқи нозу карашма, шўҳихову ҳаракатҳои хоси ў оҳанг ҷуст. Вақти дамидани субҳ айёме, ки осмон каме сафедӣ дошт,

аз девор парида ба кўча гузашт ва ба ҳавлии худ шитофт. Ин бегоҳӣ дар қасри шоҳ базме буд ва дастаи Борбад бо сурудҳои наву дилангез таъби Хусравро бояд хуш кунад. Борбад оинаи мисинро гирифта, ба варами чабин ва рӯи латхӯрдааш марҳам молид. Сипас либос иваз карда дароз кашид, ки камтар хастагиро барорад, то ки дар базм вазъи нохуши ӯ ба касе маълум нагардад. Ӯ андешид, ки Накисо дуруст гуфта будааст: «Душманони ӯ зиёд мешаванд ва қадам бояд боэҳтиёт гузошт». Сипас боз дар бораи Мушқдона — раққосаи даста андешид, ки барояш оҳанги нави рақсӣ ваъда карда буд. Хаёлотии хушобуранг ба парвоз омад ва шоҳи хунёгарон Борбад Мушқдоноро дар бар куртаи ҳарир ҳангоми рақси суғдӣ бидид. Он қадар равшан медид, ки метавонист таҳриқи хурдтарин мушаки Мушқдоноро бо мусиқӣ ифода намояд.

Ин дам аз дар Мушқдонаи ҳақиқӣ бо хоҳараш Яқдона вориди ҳавлӣ шуда, Борбадро дар ҳолати аҷибе дарёфтанд: ӯ зери сояи ҳавозаи кишмиш нишаста, бо шавқу шодӣ тор мезад, абрӯ парронда китф чунбонда ҳаракатҳои рақсӣ менамуд. Гарчанде Мушқдона бо Яқдона тамоман наздик омаданд ва дар рӯ ба рӯяш истоданд, Борбад ҳанӯз ҳам бо Мушқдонаи ҳаёлӣ сару кор дошт, чашм пӯшида савори оҳанги худ ким чӣ хел чилваҳо мекард.

Мушқдона, ки ҳангоми вуруд, ангушти ишора ба лаб чилик намуда, аз Яқдона хомӯширо талаб карда буд, бо даст чашмони Борбадро баста, худ пеш аз хоҳараш қоҳ-қоҳ хандид. Борбад бозистод ва чашмонашро накушода гуфт: «Аз хандаат бӯи мушк меояд».

- Ёфтӣ, ман Мушқдонаам.
- Ин кас хоҳарат, — гуфт Борбад.
- Чӣ хел шинохтӣ? — гуфт Мушқдона.
- Аз ҳар дуи шумо бӯи якхелаи мушк меояд, — ҷавоб дод Борбад.

Ҳар ду хоҳарон баробар хандиданд.

Мушқдона ба аҳволи Борбад нигоҳ кард ва парсид:

- Устод, туро ба ин ҳол кӣ афканд?
- Аз шаҳри Рай мегузаштам ва дуздон ба ман дарафтида, ба ин ҳол маро расониданд.
- Кай дар шаҳри Рай будӣ?
- Ҳамин шаб дар хобам. Чун аз хоб хезам осори зарбу лат дар баданам боқӣ мондааст.
- Хайр шӯхӣ бас. Ин хоҳари ман низ мехоҳад раққоса шавад.

Баъдан Борбад навои шӯхеро менавозад ва Яқдона дар зери он мерақсад. Аз рақси ӯ Борбад ба вачд меояд ва ҳамроҳи Мушқдона бо ӯ мерақсанд. Баъди анҷоми рақс, Борбад бисёр таъриф мекунад. Сипас, Мушқдона аз Борбад хоҳиш мекунад, ки оҳанги наваширо барои ӯ навозад. Дар зери ин оҳанг Мушқдона хеле зебо рақс мекунад ва баъд аз анҷоми рақс ҳамчун рамзи муҳаббат аз ҷабини Борбад мебӯсад ва мегӯяд:

— Ман фаҳмидам, ки ин оҳангро барои ман офаридӣ. Ту маро дӯст медорӣ устод?

— Ту шайтонча медонӣ, ки ман киро дӯст медорам, — гуфт Борбад ва хандид.

— Охир дар ҳамон Гесӯ чӣ чизи аҷоибе ёфтӣ, ки дар ман нест? — гуфт Мушқдона ва ноз кард.

Борбад ба ӯ мегӯяд, ки Гесӯ дили бузург дорад ва дили ӯ монанди оби чашма соф аст.

Мушқдона ба Борбад нигариста мегӯяд, ки Гесӯ туро ҷоду кардааст, вай суханҳои устокорона мегӯяд, аммо ман ба воситаи рақс ҳиссиёти худро бо ҳаракатҳо ифода мекунам ва дили ман бузург шуда маро фаро мегирад, гуё дили ман мерақсад, на ман.

- Мисоли дар поён овардашударо дар андозаи 2/4 дирижёрӣ карда, бо ёрии муаллиматон иҷро кунед.

РАВШАН

Andantino

Оҳанги халқи тоҷик

The musical score consists of five staves of music in 3/4 time, with a key signature of one flat (B-flat). The notation includes various rhythmic values such as quarter, eighth, and sixteenth notes, along with rests and repeat signs. The melody is written in a single voice line.

МОҲИ ОЛАМ

Оҳанги халқи тоҷик

Tempo di valse

?!

1. Суруди «Навбахор»-ро аз ёд кунед.
2. Ривояти «Ҷасорати бахшӣ» дар бораи чӣ навишта шудааст?
3. Дар ривояти «Сӯйқасди шабона ва Навои «Мушқдона»» образи кӣро ифода ёфтааст?

Дарсҳои 6–7. ТАРОНАҲОИ МАРОСИМҲОИ РАМАЗОНӢ

Маросимҳои рамазонӣ (моҳи солшумории ҳиҷрӣ-қамарӣ), аз рӯзи сеюми моҳи мубораки Рамазон сар шуда, бо иштироки калонсолон ва ё ҷавонон гузаронида мешавад. Иштирокчиёни маросим, вақти намози хуфтан дар назди ҳар ҳавлӣ ҷамъ шуда, таронаи «Рамазон» ё «Ё Рамазон»-ро мехонданд ва дар ҷавоби он соҳибони хона ҳар хел шириниву пухтаниҳо, ҳадяву эҳсон мекарданд. Таронаҳои гуногуни рамазонӣ мазмунан ба ҳам

наздиканд. Аз чумла, байтҳои таронаҳои рамазонӣ ба соҳибони хонадон зиндагонии хушу хонабодӣ ният мекарданд, баъзан таронаҳои ҳазлу шӯҳӣ низ буданд.

НИШОЛДА

Шеъри **Р.Толиб**

Оҳанги **Д.Омонуллаева**

Шӯҳ

Тўй-да, бай-рам-да, Рў-за ай- ём-да, Тан- сиқ ни-шол- да,
Тор-тиқ ни-шол-да. Муз-қай-моқ-дан зўр, Ма-на, я-лаб кўр.

Мис - ли нов - вот - ли, оҳ! Оҳ- оҳ ни- шол - да,

моқ- дан зўр, оҳ! Ма-на я-лаб кўр, оҳ! Оҳ- оҳ ни-шол-да,

Қай -моқ ни- шол-да! Қай -моқ ни-шол-да!

Тўйда, байрамда,
Рўза айёмда
Тансиқ нишолда,
Тортиқ нишолда.

Музқаймоқдан зўр,
Мана ялаб кўр,
Оҳ-оҳ нишолда,
Оппоқ нишолда.

Нақарот:

Нақарот

Мазали, тотли – оҳ!
Мисли новвотли – оҳ!
Оҳ-оҳ нишолда,
Оппоқ нишолда.

Бунча ҳам ширин,
Ким билар сириин?
Оҳ-оҳ нишолда,
Қаймоқ нишолда.

Музқаймоқдан зўр – оҳ!
Мана, ялаб кўр – оҳ!
Оҳ-оҳ нишолда,
Қаймоқ нишолда.

Меҳмонга юзим,
Хизматда ўзим.
Тайёр нишолда,
Мадор нишолда.

△ **Суруди «Модари қон, модарам»-ро омўзед**

МОДАРИ ҚОН, МОДАРАМ

Шеъри **Б.Раҳимзода** ва **М.Фарҳат**

Оҳанги **М.Атоев**

Шўх

Чун па - да - рам кор - дон ме - ша - вам!

Чун а - ка - ам паҳ - ла - вон ме - ша - вам!

Чун а - па - ам қаҳ - ра - мон ме - ша - вам!

Мис-ли шу-мо меҳ - ру - бон ме - ша - вам! Мо - да-
 ри ҷон, мо - да - рам! Мо - да - ри ҷон,
 мо - да - рам! Мо - да -
 ри ҷон!

Соҳиби қору сухан мешавам!
 Булбули боғу чаман мешавам!
 Чобуку ҳушёр ман мешавам!
 Лоиқи номи Ватан мешавам!

Н а қ а р о т : Модари ҷон, модарам! } 2 бор
 Модари ҷон, модарам!

Соҳиби илму ҳунар мешавам!
 Аз ҳама фан боҳабар мешавам!
 Аз паи роҳи падар мешавам!
 Ҳамдами фатҳу зафар мешавам!

Н а қ а р о т : Модари ҷон, модарам! } 2 бор
 Модари ҷон, модарам!

лои боми хонаҳо баромада, сурудҳои Наврӯзӣ-бахорӣ мехонданд. Дар ин суруд таронаҳо ҳаҷв мақоми устувор дошт, ҷавонон бидуни тарс, бою мумсикони маҳалла, хиёнаткорону шахрдорони ноўҳдабароро нимшӯхию нимҷиддӣ мазаммат менамуданд. Бачаҳо аввалин муждарасони Наврӯз буданд. Онҳо ба кӯҳ, пуштакӯҳ рафта, сияҳгӯшро, ки дар маҳалҳои шимолӣ онро бойчечак меноманд, ҷамъ оварда, бо фаро расидани беғоҳии шом онҳо гурӯҳ-гурӯҳ шуда, бойчечак дар даст ҳавлӣ ба ҳавлӣ мегаштанд ва ҳаммаҳаллагони худро бо Соли Нав муборакбод менамуданд ва суруди бойчечакро замзама менамуданд.

⊙ **Ин гуна сурудҳо ҳам дар забони ўзбекӣ ва ҳам дар забони тоҷикӣ садо меоданд.**

БОЙЧЕЧАК

Таронаи халқӣ

Шӯҳ

Бой-че-ча-гим боғ-лан-ди, қо-зон тў-ла ай-рон-дир,
 Ай-ро-нинг-дан бер-ма-санг, қо-зон-ла-ринг вай-рон-дир.
 Кат-тиқ ер-дан қаз-лаб чиқ-қан бой-че-чак, юм-шоқ ер-дан
 ю-гу-риб чиқ-қан бой-че-чак. Бой-че-чак-ни тут-ди-лар,

тут ё - фоч - га ос - ди - лар, қи - лич би - лан

чоп - ди - лар, бах - мал би - лан ёп - ди - лар.

Рўзҳои иди Наврўз ҳамчун ифодакунандаи шодию хурсандии одамон оҳангҳои сози низ иҷро мешаванд. Ана ҳамин тавр оҳангҳои кўҳна то замони мо расидаанд. Оҳангҳои «Наврўзи Аҷам» ва «Аҷам» аз ҷумлаи онҳост.

НАВРЎЗИ АҶАМ

Оҳанги анъанавии ўзбек

Бесаросемагӣ

НАВРЎЗ ҚЎШИГИ

Шеъри **Н.Нарзуллаев**

Оҳанги **Н.Норхўжаев**

Тези миёна

Да-ла, қир-га, мо - мо - жон, Бир-га-ла- шиб бо-рай- лик.

Чуч - мо - ма - лар чи - қиб - ди,

Дас - та -дас- та те - рай - лик. Чуч - мо - ма - ни,

мо-мо-жон, Кўз-га сур-тай-лик су-йиб. Ан- во-йи ҳид-

ла-ри-дан Баҳ -ра о-лай-лик тў-йиб. О-мон, о-мон,

о - мон - лик, Кўр - май - лик ҳеч ё - мон - лик.

Кўр - май - лик ҳеч ё - мон - лик.

1. Дала, қирга, моможон,
Биргалашиб борайлик.
Чучмомалар чиқибди,
Даста-даста терайлик.

Нақарот: Омон, омон, омонлик,
Кўрмайлик ҳеч ёмонлик.

2. Улаб шомни саҳарга,
Бахтимизни сўрайлик.
Кеча билан кундузнинг
Учрашганин кўрайлик.

Нақарот: Омон, омон, омонлик,
Кўрмайлик ҳеч ёмонлик.

 Ба нота нигоҳ карда хонед.

ЯК ДАСТА ГУЛ

Оҳанги халқи тоҷик

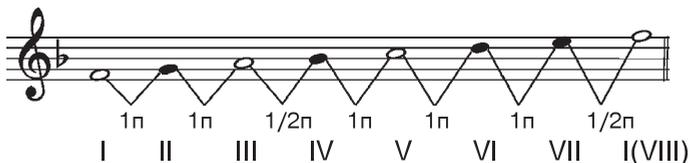
Andantino

ФА-МАҶОР

Сарпардаи (тоникаи) лаҳни Фа-маҷор садои фа буда, дар назди калид як аломати **си-бемол** мавҷуд аст.

Дар лаҳни фа-маҷор нимпардаҳо дар зинаҳои III ва IV ҷойгиранд, ки ба нотаҳои **ля** ва **си-бемол** рост омада, ҳамчунин зинаҳои VII ва VIII ба нотаҳои **ми** ва **фа** — рост меоянд.

Ҳамин тариқ, зинаҳои I, III ва V зинаҳои устувор буда, зинаҳои II, IV, VI ва VII зинаҳои ноустувор мебошанд.

ЧИЛДИРМА

Фа-маҷор

Оҳанги **Д.Омонуллаева**

1. Кадом сурудҳои ба фасли баҳор бахшидашударо медонед?
2. Нотаи суруди «Бойчечак»-ро ба дафтари нотаатон рӯбардор кунед.
3. Сарпардаи суруди «Гул бирезам, модарҷон»-ро муайян кунед.

СУРУДҲОИ ФАСЛИ БАҲОР

Дарси 1. МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ СУРУДҲОИ ФАСЛИ БАҲОР

Сурудҳои ба мавсими зебо — баҳор бахшида шуда, дар эҷодиёти халқ мақоми алоҳида доранд.

Давраи бедоршавии табиат, нумӯи лолаву гулҳо, тамоми мавҷудоту чаманзор, хониши хуши паррандагон, ба дили пиру барно таъсири нотакрори худро мерасонад, олам-

олам завқу қувва мебахшад. Чунин манзараҳои зебо аз тарафи нависандагону шоирони боистеъдоди халқӣ дар шеърӯ ҳикоя ва сурудҳо тараннум гардидаанд. Аз ҷумла дар суруди «Баҳор омад» таровати нотакрори ин фасл васф гардидааст.

БАҲОР ОМАД

Оҳанги халқи ўзбек

Саросема нашуда

Ба - ҳор кел - ди, о - чил - ди гул - лар ҳар ён - да,

Бул - бул - лар сай - ра - ша - ди у ён - бу ён - да.

Тошдан тошга эчкилар
Сакраб ўйнайди.
Тоғ бағрида қўзилар
Ўтлаб маърайди.

Тоғдан қўлга тиниқ сув
Тушди шилдираб,
Қўл ичида сув тўла
Турар милтиллаб.

ТЎҲФАИ БАҲОР

Шеъри **Наимчон Назирӣ**

Оҳанги **В.Абдурахмонов**

А- на боз бо- рон бо-рид, Нағз шуд, нағз шуд. Аз тарнавҳо

об шо- рид, Нағз шуд, нағз шуд. Ба даш- ту саҳ- ро

фо- рид Нағз шуд, нағз шуд.

Ана боз борон борид,
Нағз шуд.

Фалла барин шуд замин,
Нағз шуд.

Аз тарнавҳо об шорид,
Нағз шуд.

Шукуфт гулҳои рангин,
Нағз шуд.

Ба дашту саҳро форид,
Нағз шуд.

Боғҳо шуда нозанин,
Нағз шуд.

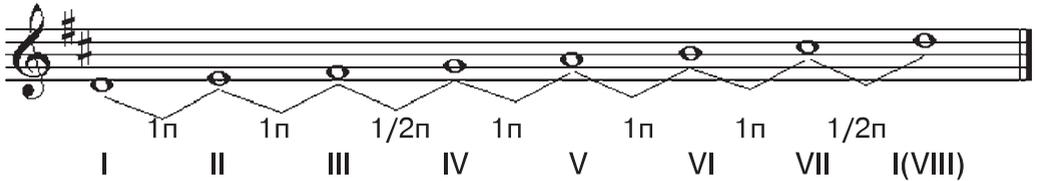
Пахтакор чигит корид,
Нағз шуд.

Кўҳу даман махмалин,
Нағз шуд.

ПАРДАИ РЕ-МИНОР

Сарпардаи (тоникаи) лаҳни Ре-минор садои «ре» буда, дар назди калид як аломати си-бемол мавҷуд аст. Мисол:

Дар лаҳни Ре-минор нимпардаҳо дар зинаҳои II ва III ҷойгиранд, ки ба нотаҳои ми ва фа рост омада, ҳамчунин зинаҳои V ва VI ба нотаҳои ля си-бемол – рост меоянд.

Ҳамин тариқ, зинаҳои I, III ва V зинаҳои устувор буда, зинаҳои II, IV, VI ва VII бошад, зинаҳои ноустувор мебошанд.

ПАРАСТУ

Шеърӣ **А. Раҳмон**
Тези миёна

Оҳанги **Н. Бобокалонова**

Па - рас - ту, эй
па - рас - ту, Эй па - ран - да - и хуш - рӯ.
Мо ме - кӯ - чем аз ин ҷо, Ме-ша-вем аз ту ҷу - до.

Мо ме - кў - чем аз ин чо, Ме-ша-вем аз ту чу -
до. Баҳ-ри дўс - тон до - и - мо

1. Ку - шо - да дар - хо - и мо. 2. Ку-шо- да дар-
хо - и - мо. Ку - шо- да дар - хо - и мо.

1. Чӣ гуна сурудҳои дар фасли баҳор бахшида шударо медонед?
2. Пардаи тақягоҳи асосии суруди «Баҳор омад»-ро муайян кунед.

Дарсҳои 2–3. СУРУДҲОИ БАЧАГОНА

Сурудҳои бачагонаи халқи ўзбек ва тоҷик аз давраҳои қадим вучуд дошта, то замони мо низ омада расидаанд. Ин сурудҳо қисми таркибии эҷодиёти шифоҳии бадеиро ташкил мекунад. Эҷодиёти шифоҳии бачагони тоҷик аз суруду таронаҳои кўтоҳи сабукқазн дар бораи ҳайвонот, табиат ва ҳодисаҳои табиат, суруду тарона, чистону тезгўяк, афсонаву бозӣ таркиб ёфтааст.

БОРОН МЕБОРАД

Оҳанги халқи ўзбек

Ём - ғир ё - ға - лоқ, Ям - я - шил ўт - лоқ, Эн - ди

э - кин - лар Чи - қа - рар ку - лоқ, Яш - на - син да -
ла, О - чил - син ло - ла, Да - ла қўй - ни -
да Оқ - син ша - ло - ла.

Тарновдан тошиб,
Оқади шошиб.
Ариқлар тўлар
Зўр анҳор бўлиб.

Нақарот:

Яшнасин дала,
Очилсин лола.
Дала қўйнида
Оқсин шалола.

БАҲОРИ ВАТАН

Оҳанги халқи тоҷик

- ?! 1.** Дар бораи сурудҳои бачагона чиҳоро медонед?
2. Суруди «Парасту»-ро ба дафтари нотаатон кўчонед ва шеъри онро аз ёд кунед.

Дарси 4. ОҲАНГСОЗ КОМИЛҶОН ҶАББОРОВ

Комилҷон Ҷабборов
 возиро ёд гирифта, аз Собирҷон Сиддиқов малакаи
 ғичҷакнавозиро аз бар намуда, аз Муҳиддинхўча
 Надимов навохтани дуторро омўхтааст.

Баробари дар санъати мусиқӣ ба воя расидан, Комилҷон Ҷабборов дар эҷодкорӣ низ самаранок фаъолият мекунад. Хусусан ӯ дар иҷрои чунин асарҳои мушкилу мураккаб ба монанди «Ироқ», «Наво», «Дугоҳи Ҳусайнӣ» сабки нотакрори худ, бо созҳои мусиқии ғичҷак, танбӯр ва дутор иҷро кардааст. Баробари он К.Ҷабборов дар соҳаи драмаи мусиқӣ, оҳангҳо, суруду ашӯла меҳнати бобаракат намудааст. Дар ҳамкорӣ бо оҳангсоз Султон Ҳайтбоев ба драмаҳои мусиқии «Нур дар болои гул», бо оҳангсоз Дони Зокиров ба драмаҳои «Нодира», «Ҷаннати ман» оҳанг эҷод карда, бо суруду оҳангҳои ҷозибаноки худ байни мардум машҳуру манзур шуда буд. Аз ҷумла, «Кишвари ободи ман», «Пиёлаи Тошканд», «Диёри ман туй», «Шифокорон», «Ёд кардам», «Мубтало шудам ба ту», «Ассалом», «Ватан», «Чашмони ту», «Эй парӣ», «Магар нагуфтам». Масалан, суруди «Диёри ман туй», ки бар шеъри шоир Ҳабибӣ эҷод шудааст, дар байни халқи кишвари мо яке аз сурудҳои хеле машҳур ба шумор меравад. Суруди мазкур чунин аст:

ДИЁРАМ ТУ

Шеъри **Ҳабибӣ**

Оҳанги **К.Ҷабборов**

Эй о - зод, гў- зал

ўл - кам (жо - ни - мей), хур-мат - ли ди - ё-

рим - сан, Кўп заҳ - мат и - ла
 топ - ган (жо - ни - мей) бах-тим- са-ну ё-
 рим - сан. Жо - ним ка - би ас-
 рай - ман, но - мус и - ла о- рим - сан.
 Кўнг-лим о - чи - лур боқ - сам (жо - ни - мей),
 о - ро - му қа-ро- рим - сан.

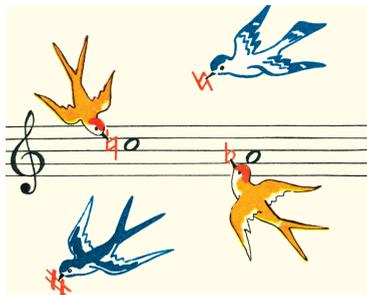
ГАНЧИ ҚАРБОҒ

Миёна Ми-минор

1. Сурудро аз ёд кунед.
2. Суруди «Диёрам ту»-ро кӣ эҷод кардааст?
3. Суруди «Диёрам ту»-ро аз рӯи нота хонед.

Дарсҳои 5–6. СУРУДҲО ДАР БОРАИ МУЖДАРАСОНҲОИ ФАСЛИ БАҲОР

Пӯшида нест, ки аз давраи қадим мардуми мо лаклак, турна ва фароштурукро муждарасонҳои фасли баҳор меҳисобанд. Зеро пас аз хунуқиҳои зимистон, ин паррандаҳо аз рӯзҳои гарм муждагонӣ медиҳанд. Масалан, агар дидани лаклак дар аввали баҳор нишонаи хушбахтӣ бошад, касе, ки аз кадом тараф паррида омадани лаклакро бинад ба деҳа барака меоварад гуфта эътиқод мекунанд. Агар турна барвақт паррида ояд, ин нишонаи расидани аввали баҳор мебошад, агар турна паст парвоз кунад, нишонаи ризқу рӯзии неки мардум мебошад.

Бачаҳо ба паррида омадани паррандаҳо интизорӣ мекашанд. Аз ҳамин боис мешавад, ки бачагон паррида омадани турнаро дида суруди «Турна қатор меояд»-ро мехонанд, баробари ин калонҳоро низ хабардор мекунанд:

Турна қатор меояд,
Арғамчинвор меояд,
Вақти баҳор меояд,
Мавсими қор меояд.

ҚИЧҚИР, ХЎРОЗИМ

Шўх

Суруди халқӣ

Қич - қир, хў- ро - зим, қич - қир, хў- ро - зим,
Бо - ла - лар уй - фон - син, ҳей! Боғ- лар, ўр - мон,
те - па - лар - да ло - ла - лар о - чил - син.
Ку - ку, ку - ку, ку - ку, ку - ку.

Қичқир, хўрозим, қичқир, хўрозим,
Болалар уйфонсин,
Боғлар, ўрмон, тепаларда
Лолалар очилсин.

Қичқир, хўрозим, қичқир, хўрозим,
Тонглар ёришсин.
Тонг ҳавоси, қуёшидан
Болалар қувонсин.

ЧУМЧУҚЧА

Шеъри **А.Нарзуллаев**

Оҳанги **С.Анваров**

Бесаросемағӣ

Га- ла бў- либ ке- либ- сан, ме- вам ши- рин би- либ- сан,

 чум- чук, чум - чук, чум- чук - вой, ме-ва- ни чў-қи-ма,

 ҳой! Чум - чук, чум - чук, чум - чук- вой,

 ме-ва-ни чў - қи- ма, ҳой!

БУЛБУЛ ВА ЧАКОВАК

Чаковак аслан сўфӣ будааст. Як вақтҳо аз сабаби ба Худо шак оварданаш ўро ба чаковак табдил дода будаанд. Чаковак ва Булбул дар асл одамон буда, бо ҳамдигар дўсти наздик ва ёру бародар будаанд. Худои таоло онҳоро дар сурудхонӣ ба мусобиқа даъват кардааст. «Касе, ки сурудҳои бештар ва хубтар хонад, дар рӯи замин мемонад, сурудҳояшро дар боғу бўстон сароида мегардад, каси бойдода бошад, ба чўлӯ биёбонҳо баромада рафта, дар ҳамон ҷо сарсон шуда мегардад», — гуфтааст ӯ.

Баъд аз ин Булбул ва Чаковак бонавбат ғазалхонӣ кардаанд. Булбул як ҳазору як маротиба ғолиб омадааст. Чаковак бошад ҳамагӣ ҳазор бор. Дар ҳамин асно Худои таоло гуфтааст:

— Булбул, бигузур макони ту ин ҷо дар байни одамон бошад, дар боғу тоқзорҳо ғазалсароӣ карда гард. Чаковак, макони ту аз имрӯз сар карда, бигузур ҷўлу биёбон бошад. То рўзи маҳшар дар ҳамон ҷо нолида мегардӣ, — гуфтааст.

Аз ҳамон давра ин ҷониб, Булбул дар байни гулҳо, боғу роғҳо дар васфи ишқу муҳаббат ва садоқат сарояд, Чаковак дар ҷўлу биёбонҳо аз дарду алам гирёну нолон мегаштааст...

(Аз китоби «Асотир, ҳикоят ва ривоятҳои ўзбекӣ»)

БУЛБУЛЧА

Шеъри **М.Кўшоқов**

Оҳанги **М.Насимов**

Маҳин

Ў - зинг кич - ки - на, о - во - зинг ях - ши.

Қа - ни, бул - бул - чам, бир сай - раб бер - чи.

Қа - ни, бул - бул - чам, бир сай - раб бер - чи.

Май - ли, ўр - тоқ - жон, Май - ли, сай - рай - ман.

Кўм - кўк бо - финг - да у - чиб яй - рай - ман.

— Ўзинг кичкина,
Овозинг яхши.
Қани, булбулчам,
Бир сайраб бер-чи.

— Ширин булбулчам,
Куйлайвер чақ-чақ.
Тинглаб қўшигинг
Диллар хушчақчақ.

— Майли, ўртоқжон,
Майли, сайрайман.
Кўм-кўк боғингда
Учиб яйрайман.

— Меҳнат қилибсан,
Экибсан гуллар.
Гулни севамиз
Бизлар — булбуллар.

?!

1. Дар бораи қушҳо чӣ гуна сурудҳоро медонед?
2. Пардаи тақягоҳи асосии суруди «Чумчуқча»-ро муайян кунед.
3. Суруди «Чумчуқча»-ро аз ёд кунед.

Дарсҳои 7–8. ОҲАНГСОЗ ФАХРИДДИН СОДИҚОВ

Фахриддин Содиқов (1914–1977, Тошканд) эҷодкори як қатор асарҳои мусиқие мебошад, ки дар қалби халқ ҷой гирифтааст. Аз ҷумла суруд ва таронаҳои «Ўзбекча валс», «Ватан марши», «Қурилиш марши», «Оҳангсозӣ», «Ўзбекистон», «Тўй муборак», «Ширмонӣ», «Зарафшон»-и санъаткори моҳир хазинаи мусиқии миллиро ганӣ гардонидаст.

Фахриддин Содиқов

Санъаткори номӣ ба шеъри Акмал Пўлод суруди «Қорабайир»-ро эҷод кардааст, ки дар он аспони дар кори вазнини деҳқонӣ ёридиҳанда васф карда

мешаванд. Ў дар қисми даромади созии суруд ва дар нақарот, ки бо характери мардонавор гузаронида мешавад, аспони давида истодаро тасвир мекунад.

Истеъдоди баланди оҳангсозии ў, ба таври мукамал дониستاني хусусиятҳои садодиҳии соҳҳои миллӣ, истифодаи бомавриди чангу дутор ба эҷодшудани чунин суруди пурмазмун ҳидоят кардаанд.

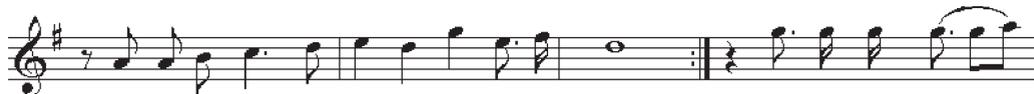
ҚОРАБАЙИР¹

Шеъри **А.Пўлод**

Оҳанги **Ф.Содиқов**

Чор- ва- миз- нинг

сав-ла-ти-дур қо-ра-ба-йир о-ти - миз,

Йил-қи-миз-нинг

чи- ро- йи - дур, бу-кил-мас қа-но-ти-миз.

Эр- ка-ла-ниб

киш-на-ган - да

¹ Қорабайир – зоти аспӣ дар Ўзбекистон машҳуре мебошад, ки барои саворшавӣ, инчунин ба ароба барои боракашонӣ аз он фоида бурдан мумкин аст.

жа-ранг-лар да - ла, тоғ - лар. Жан-го-вар - лик
хис-ла-ти кўп, Меҳ- нат-да кўн- гил чоғ- лар,
меҳ-нат-да кўн-гил чоғ-лар. Оҳ, жон тул-по-ри-
миз.

Е-ли-ши-га
тенг ке - лол - мас хат-то кўк-да бур- гут - лар,
Қил-ган и-ши эл - га ман - зур, мақ- то-ви бор
бир даф - тар. Хар кун у -ни эр -ка -ла - тиб
ёл -ла-ри-ни та- рай- ман, Мен о- тим-га
ме-хр кў- йиб хам- ро- хим деб қа-рай - ман.
Хам-ро- хим деб қа-рай - ман. Оҳ, жон тул-по-ри-миз.

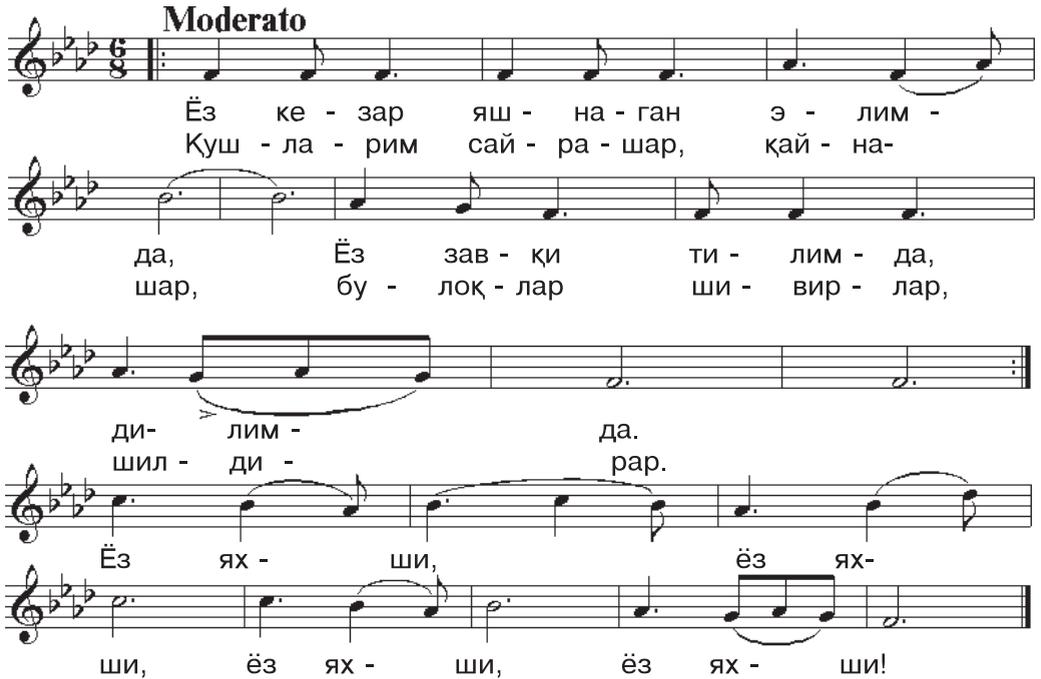

ЁЗ ЯХШИ

Шеъри **П. Мўъмин**

Оҳанги **Д. Зокиров**

Moderato

Ёз кезар яш - на - ган э - лим -
 Қуш - ла - рим сай - ра - шар, қай - на -
 да, Ёз зав - қи ти - лим - да,
 шар, бу - лоқ - лар ши - вир - лар,
 ди - лим - да.
 шил - ди - рар.
 Ёз ях - ши, ёз ях - ши!
 ши, ёз ях - ши, ёз ях - ши!

Ёз кезар яшнаган элимда,
 Ёз завқи тилимда, дилимда.
 Қушларим сайрашар, қайнашар,
 Булоқлар шивирлар, шилдирар:
 Ёз яхши, ёз яхши, ёз яхши!

Қуёшдай меҳнатим қудрати,
 Паҳлавон халқимнинг суръати,
 Юртимни безаган, қаранглар,
 Ёз куйи ҳар ёнда жаранглар:
 Ёз яхши, ёз яхши, ёз яхши!

ЧАМАНДАГУЛ

Шўх

Оҳанги халқи ўзбек

Мушаррафӣ: Шўх

Оҳанги халқи ўзбек

Ча- ман- да- гул о- чи- либ- ди- ё ча- канг- га тақ,
 ча- канг- га. Биз-нинг ҳов- ли йў- лин- гиз,
 чин- ни бах - мал тў- нин - гиз, Ча- ман-да- гул
 о- чи- либ- ди- ё ча- канг- га тақ, ча- канг- га.

1. Дирижёрӣ дар андозаи 6/8-ро бо дасти рост нишон диҳед.
2. Аломатҳои зеринро фаҳмонда диҳед, #, b, q.
3. Дар лаҳнҳои маҷорӣ нимпардаҳо дар кадом зинаҳо дучор мешаванд?
4. Дар лаҳнҳои минорӣ нимпардаҳо дар кадом зинаҳо дучор мешаванд?
5. Суруди «Чамандагул»-ро аз ёд кунед.

СУПОРИШҲО БАРОИ МУСТАҲКАМКУНИИ НИМСОЛАИ ДУЮМ

1. Дар кадом қатор сурудҳои «Идона ва маросимӣ» дуруст нишон дода шудааст?

- А) Мадҳияи Давлатии Республикаи Ўзбекистон.
- Б) «Ёр-ёр», «Алла», «Чарх».
- В) «Ҳур Республика».

2. Бахшиҳо чӣ гуна сурудҳоро месароянд?

- А) Лапарҳоро.
- Б) Достонҳоро.
- В) Аллаҳоро.

3. Сурудҳои рамазон кай суруда мешавад?

- А) Дар тўй ва маросимҳо.
- Б) Дар моҳи рамазон дар вақти хуфтан.
- В) Бо мақсади хобондани кўдакон.

4. Рақсҳои халқии тоҷик ба ўзбек дар кадом қатор дуруст дода шудааст?

- А) «Камаринча», «Гопак», «Булба».
- Б) «Лахгӣ», «Дилхироч», «Тановар».
- Д) «Полка», «Мазурка», «Шағала».

5.

1.	Қ				
	ў				
2.	Ш				
3.	Н				
4.					А
5.					Й

- 1. Асбоби созҳои торӣ.
- 2. Рақси халқии Қорақалпоқӣ.
- 3. Асбоби созҳои нафасӣ (пуфкунанда).
- 4. Асбоби созҳои зарбӣ.
- 5. Асбоби созҳои нафасӣ.

Бастакор – созандае мебошад, ки оҳангҳои гуногунро дар парда ва усули муайян матнхоро гузошта суруд эҷод мекунад.

Буламан – сози мусиқии сурнаймонанд, ки аз ҷӯби тут сохта мешавад, лекин аз сурнай ҳаҷман майдатар буда, бо тарзи овозбарориаш аз сурнай фарқ мекунад.

Доира (даф) – сози мусиқии зарбӣ — чанбараке, ки ба рӯяш шиканбаи гов ё пӯсти буз ва оху таранг кашида шуда, дар даруни чанбарак аз 40 зиёд халқаҳои маъданӣ овехта шудааст.

Дутор – сози мусиқиест, ки аз ду тор иборат буда, аз ҷӯби тут, зардолу ё чормағз сохта мешавад. Дар дасташ 13—14-то бастапарда дорад, ки бо ангушт задан овоз мебарорад.

Карнай – сози мусиқии нафасӣ мебошад, ки аз мис сохта шуда дарозаш 2 метр ва зиёдтар мебошад. Барои бемашаққат бардошта гаштан ба 2—3 қисм ҷудо карда мешавад. Карнай сӯроҳӣ надорад. Овози он барои “чарандозӣ”, дар гузашта бо мақсади хабари ҳарбӣ расонидан хизмат мекардааст. Дар ҳаёти ансамбл барои ҳамроҳ намудани характери баланд бардоштани руҳияи тантанавӣ истифода мешавад.

Композитор – эҷодкорест, ки асарҳои мусиқии — опера, симфония, соната, балет, оратория ва жанрҳои монанди инҳоро менависад.

Нағора, нақора, табл, духул – навъи маъруфи сози мусиқӣ. Аз қадимулайём нағора ҳамчун бонги

хабар истифода шуда, рақсҳо, ҳаракатҳои ботантанаи ҳарбӣ, намоишҳои ҳарбӣ, намоишҳои идона, расму оинҳои диниро ҳамовозӣ мекард. Нағораҳо 2 навъанд: калон ва хурд. Нағораи калон вазифаи “бам” ва нағораи хурд вазифаи “зил”-ро иҷро мекунад. Онҳо аз сафол, чӯби зардолу ё чормағз низ сохта шуда, таблақмонанди кӯзашакл мешаванд.

Рубоби афғонӣ — сози мусиқии торӣ-мизробӣ, он ба воситаи мизроб навохта шуда, ба рӯяш пӯсти таранг часпонда шудааст. Дастааш кӯтоҳ буда, чор бастапарда дорад. Дар поёни даста 6 ё 7 хаспарда низ дорад. Дар 5 тори асосии рубоби афғонӣ оҳанг навохта мешавад. Ҳамин тариқ, дар бари он 10—11-то симҳои иловагӣ кашида шуда, чун аксидиҳандаи садо истифода мешавад.

Сато — сози мусиқии ториест, ки бо камонча менавозанд. Сато дар байни тоҷикону ўзбекон, эронӣёну афғонҳо ва бисёр халқҳои мамлакатҳои Шарқ маъмул аст. Сато ба танбӯр монанд буда, косааш нисбатан калонтар ва сарпӯшаш каме васеътар мебошад. Он аз чӯби тут сохта мешавад. Дарозии умумиаш 130—140 см. Баъзе мутрибон танбӯрро ҳам монанди сато бо камонча менавозанд, ё баръакс саторо мисли танбӯр бо мизроб нохун мезананд. Бо сато асосан оҳангҳои лирикии ҳазину нолишнок ва нюансдор навохта мешаванд. Устоди санъати Шашмақом Фазлиддин Шаҳобов дар навохтани сато ва танбӯр маҳорати беназир доштаанд.

Сибизик – сози мусиқии нафасӣ, ки аз қамиш сохта шудааст. Аз тарафи пуф мекардагиаш забончаи буридашуда дорад ва аз тарафи пеш 3-то сӯроҳӣ дорад.

Сурнай (аз арабӣ гирифта шуда, аз калимаи сур — ҷашни шодӣ ва най иборат аст), сози мусиқии нафасист. Аз чӯби зардолу ё чормағз сохта шудааст. Ба най шабоҳат дошта сараш васеъ, қисми поёнаш нисбатан борик.

Танбӯр – косаи онро аз чӯби зардолу, тут ва ғайра сохта бо тахтачаи тунук рӯбаст мекунад; сечор тори симин дорад; бо мизробнохун менавозанд. Тори якуми танбӯр асосӣ буда, ду тори дигар ёридиҳандаанд. Сетор, панҷтор, ҳафттор ва ғайра навъҳои гуногуни танбӯр мебошанд.

Тарона – суруд, ашӯла, тараннум кардан, нағмасароӣ мебошад.

Уд, барбат — яке аз созҳои мусиқии торӣ-мизробии кӯҳантарин. Он аз танбӯру дутор бо косаи калон, ки шакли нокро мемонад ва дастаи кӯтоҳ фарқ мекунад.

Чанг — сози мусиқии торию зарбӣ буда, он аз 40 тори симӣ иборат буда, аз он 13-тоаш сетогӣ тақсим шудааст. Яке овози ғафс мебарорад. Торҳои чангро бо 2 чӯбчак зада, садо мебароранд.

Конун – сози мусиқии торӣ буда, шаклан ба сози мусиқии чанг монандӣ дорад. Аммо фарқияташ дар он аст, ки як қисми чӯбинаш бо пӯст кашида шуда, 24-то тораи рӯдагӣ мебошад.

МУНДАРИЧА

Пешгуфтор	3
Мадҳияи Давлатии Республикаи Ўзбекистон	4

ЧОРЯКИ ЯКУМ

Эҷодиёти шифоҳии халқӣ ва созҳои мусиқӣ

<i>Дарсҳои 1–2. Сурудҳои халқӣ</i>	7
Суруд	8
Аз том тароша афтид	9
Ба шафтоли саволам. Шеъри П.Мўъмин, оҳанги Н.Норхўҷаев	11
<i>Дарси 3. Сурудҳои меҳнатӣ</i>	12
Хуб ҳай кун	13
Пардаи до-маҷор	14
<i>Дарси 4. Лапар</i>	15
Аз мо ба шумо кӣ лозим? Шеъри Я. Қурбонов, оҳанги М.Насимов	16
Андозаи 3/8	17
<i>Дарси 5. Ялла</i>	18
Суруди сулҳхоҳон	19
<i>Дарсҳои 6–7. Созҳои мусиқии милли</i>	20
Аҷам II	26
Ривоят дар бораи рубоби афғонӣ	27
<i>Дарсҳои 8–9. Созҳои мусиқии нафасӣ ва зарбӣ</i>	30
Қаторовози минор	31
Доира	32

ЧОРЯКИ ДУЮМ

Сурудҳои иду айём

<i>Дарси 1. Мавҳуми умумӣ</i>	35
Чарх II	36
<i>Дарсҳои 2–3. Сурудҳои тўёна</i>	38
Ёр-ёр. Оҳанги халқӣ	40
Муноҷот	41
Ба муаллим. Шеъри Ф.Исҳоқӣ, оҳанги халқӣ	42
<i>Дарсҳои 4–5. Рақсҳои халқӣ</i>	44
<i>Дарсҳои 6–7. Таронаҳои алла</i>	48
Алла. Оҳанги В.Мосарт	49
Ривоят дар бораи «Алла»	50
Пардаи сол-маҷор	52
Рақси Помирӣ	54
Гар намедонӣ бидон. Оҳанги халқи тоҷик	54
Шод ба мактаб равем. Шеъри Н.Розиқ, оҳанги А.Амонов	55
Супоришҳо барои мустақамкунии нимсолаи якум	57

ЧОРЯКИ СЕЮМ **Сурудҳои мавсимӣ**

<i>Дарси 1.</i> Сурудҳои мавсимӣ ва маросимӣ	58
Қорбӯрон. Шеъри М.Абдушукурова, оҳанги А.Мансуров	59
Биз аскармиз. Шеъри И.Раҳмон, оҳанги Н.Норхӯчаев	63
<i>Дарсҳои 2–3.</i> Сурудҳои фасли зимистон	65
Садои шайпур. Шеъри А.Шарипов, оҳанги Ш.Сайфиддинов	66
<i>Дарсҳои 4–5.</i> Оҳангсоз Тӯхтасин Ҷалилов	68
Навбахор. Шеъри Н.Нарзуллаев, оҳанги Ф.Қўчқоров	69
Часорати бахшӣ	71
Сӯйқасди шабона ва Навои «Мушқдона»	74
Равшан. Оҳанги халқи тоҷик	77
<i>Дарсҳои 6–7.</i> Таронаҳои маросимҳои рамазонӣ	78
Нишолда. Шеъри Р.Толиб, оҳанги Д.Омонуллаева	79
Модари қон, модарам. Шеъри Б.Раҳимзода ва М.Фарҳат, оҳанги М.Атоев	80
<i>Дарсҳои 8–10.</i> Сурудҳои иди Наврӯзӣ	82
Бойчечак. Таронаи халқи	83
Наврӯзи Аҷам	84
Як даста гул. Оҳанги халқи тоҷик.	86
Фа-маҷор	87

ЧОРЯКИ ЧОРУМ **Сурудҳои фасли баҳор**

<i>Дарси 1.</i> Маълумот дар бораи сурудҳои фасли баҳор	88
Тӯхфаи баҳор. Шеъри Н.Назирӣ, оҳанги В.Абдурахмонов	89
Пардаи ре-минор	90
Парасту. Шеъри А.Раҳмон, оҳанги Н.Бобокалонова	90
<i>Дарсҳои 2–3.</i> Сурудҳои бачагона	91
Баҳори Ватан. Оҳанги халқи тоҷик	92
<i>Дарси 4.</i> Оҳангсоз Комилҷон Ҷабборов	93
Диёрам ту. Шеъри Ҳабибӣ, оҳанги К. Ҷабборов	94
Ганҷи Қаробоғ	95
<i>Дарсҳои 5–6.</i> Сурудҳо дар бораи муждарасонҳои фасли баҳор	96
Қичқир, хӯрозим. Суруди халқи	97
Булбул ва чаковак	98
Булбулча. Шеъри М.Қўшоқов, оҳанги М.Насимов	99
<i>Дарсҳои 7–8.</i> Оҳангсоз Фаҳриддин Содиков	100
Қорабайир. Шеъри А.Пўлод, оҳанги Ф.Содиков	101
Ёз яхши. Шеъри П.Мўмин, оҳанги Д.Зокиров	103
Чамандагул. Оҳанги халқи ўзбек	104
Супоришҳо барои мустақамкунии нимсолаи дуюм	104
Фарҳанги мухтасари истилоҳоти мусиқӣ	106

O.IBROHIMOV, J.IBROHIMOV, B.SAIDKARIMOV

MUSIQA

4-sinf uchun darslik
(Tojik tilida)

Нашри панҷум

Мутарҷим *Озармеҳр*

Муҳаррир *Ҷ.Эшонзода*

Муҳаррири бадеӣ *А.Баҳромов*

Муҳаррири техникӣ *Т.Смирнова*

Саҳифабандони компютерӣ: *Б.Ашӯров, А.Сулаймонов*

Лицензияи нашриёт АИ № 154. 14.08.09.

Ба чопаш 11.06.13 иҷозат дода шуд.

Андози 70x90¹/₁₆. Кегли 12 шпондор. Гарнитураи Pragmatic.

Бо усули офсет чоп шудааст. Ҷузъи шартии чопӣ 8,19.

Ҷузъи нашриву ҳисобӣ 8,5. Адади нашр 1053 нусха. Супориши № 224.

Дар Хонаи эҷодии таъбу нашри ба номи Фафур Фуломи
Оҷонсии матбуот ва иттилооти Республикаи Ўзбекистон.
100128. Тошканд, кўчаи Шайхонтоҳур, 86 чоп шудааст.

**Манзили мо дар интернет: www.gglit.uz
E-mail: iptdgulom@sarkor.uz, info@gglit.uz**

**Ҷадвали нишондиҳандаи ҳолати китоби
ба иҷора додашуда**

№	Ному насаби хонанда	Соли хониш	Ҳолати китоб Ҳангоми гирифтани	Имзои раҳ-бари синф	Ҳолати китоб Ҳангоми супоридан	Имзои раҳбари синф
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						

Ҷадвали боло Ҳангоми ба иҷора дода шудан ва дар охири соли хониш баргардонидани гирифтани китоб аз тарафи раҳбари синф аз рӯи меъёрҳои зерин баҳо гузошта мешавад:

Нав	Ҳолати китоб Ҳангоми бори аввал супоридан.
Хуб	Муқовааш бутун, аз қисми асосии китоб ҷудо нашудааст. Ҳамаи варақҳои ҳаст, нодарида, ҷудо нашуда, дар саҳифаҳои навишт ва хатҳои нест.
Қаноатбахш	Муқова қач шудааст, қанорҳои қоҳида, яқчанд хатҳои қоҳида шудаанд, ҳолати аз қисми асосӣ ҷудошавӣ дорад, аз тарафи истифодабаранда қаноатбахш таъмир шудааст. Варақҳои ҷудошудааш аз нав таъмир шудааст, дар баъзе саҳифаҳои хат қоҳида шудаанд.
Ғайри-қаноатбахш	Муқова хат қоҳида шудааст, даридидааст, аз қисми асосӣ ҷудо шудааст ёки умуман нест, ғайриқаноатбахш таъмир шудааст. Саҳифаҳои даридида, варақҳои намерасанд, хат қоҳида, ранг қарда партофта шудааст, китоб барқарор қарда намешавад.